KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Klára Buzássyová, Ján Findra, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, František Kočiš, Ivan Masár, Ján Oravec, Matej Považaj, Jozef Ružička, Anna Rýzková, Ján Sabol, Elena Smiešková

TAJOMNÍČKA REDAKCIE

Katarína Matějová

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 18 — ČÍSLO 2

OBSAH

RÍSOVÁ, E.: Jazyk — zbraň mieru 33
DVONČ, L.: Využívanie rozdielnych podôb interpunkčných znamienok v spisovnej slovenčine 35
FINĎO, B.: Zmeny dýchania zistiteľné načúvaním a ich názvy 38
RÍSOVÁ, E.: Jazyk moderných rozprávkových rozhlasových hier 42
UHLÁR, V.: Pôvod miestneho názvu Krnča 48

Rozličnosti

Nebo a nebesá. L. Dvonč 53
O názve Watergate. S. Ondrejovič 55

Správy a posudky

29. Hviezdoslavov Kubín. K. Matějová 56
Praktická terminologická príručka. I. Masár 58
Na margo jedného prekladu. D. Kollár 61

Spytovali ste sa

Mať kolíziu. M. Považaj 62

Napísali ste nám

Kultúra hovoreného slova. I. Adamovič 63

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 18 — ČÍSLO 2

Jazyk — zbraň mieru

Keby sa robila štatistika, ktoré slovo dosiahlo v poslednom čase na svete najvyššiu frekvenciu, víťazne by z toho sumovania pravdepodobne vyšlo slovo mier. *Toto slovo ovládlo vo všetkých možných jazykoch nielen noviny, rozhlas a televíziu, ale prihováralo sa nám zo stránok kníh a časopisov, znelo z rečníckych pódií. Podstatné je však to, že hýbalo a ešte stále hýbe mysľou a srdcom všetkých statočných ľudí, ktorí sa postavili do boja za mier a život, proti jadrovej vojne.*

Aj naša vlasť sa zapojila do tohto mohutného vlnobitia odporu. V polovici januára minulého roku stretol sa v Prahe Politický poradný výbor členských krajín Varšavskej zmluvy. Grandióznym podujatím bolo Svetové zhromaždenie za mier a život, proti jadrovej vojne, ktoré sa v dňoch 21.—26. júna 1983 takisto konalo v Prahe za prítomnosti 3 625 účastníkov zo 132 krajín všetkých kontinentov. Ohlas, ktorý toto zhromaždenie vyvolalo vo svete, bol obrovský. Svedčí o tom štvrť milióna pozdravných posolstiev, mierových rezolúcií a listov z rozličných krajín.

Správy a diskusie, ktoré na tomto zhromaždení odzneli, ukázali bohatosť a podnetnosť myšlienok v súlade zo základnou osudovou otázkou nášho súčasného sveta — s otázkou vojny a mieru; ukázali presvedčivo, že rozdielne názory politické, ideologické, filozofické, rozdielnosť náboženského vyznania, rozdielnosť jazykov a rás nie sú prekážkami na ceste za obranu najvyššej ľudskej hodnoty a najzákladnejšieho ľudského práva — na ceste k obrane života, ktorá je v súčasnosti veľmi ohrozená.

Život v mieri sa v mnohom podobá pocitu zdravia. Keď nás nič neboli, keď sme plní sily, sviežosti a elánu, skrátka — keď je v našom organizme všetko v rovnováhe, berieme to ako samozrejmosť.

Len čo sa však v ňom čosi naruší, ak nás niečo zabolí, strachujeme sa o zdravie a usilujeme sa všetkými možnými prostriedkami prinavrátiť organizmu stratenú rovnováhu.

Mier je ako mozaika poskladaná z vecí naoko všedných, ktoré pokladáme za samozrejmosť. Ich cenu by sme si však uvedomili vtedy, keby sa nám ich nedostávalo. Mier je v prvom rade možnosť realizovať sa v práci, v rodine a v spoločnosti. Mier, to je útulný domov, prechádzky v prírode, kultúra, umenie, zábava, ale aj každý deň čerstvý chlieb, svetlo, čo so večer rozleje po našich príbytkoch, aj voda tečúca z vodovodu. Mier, to je pocit istoty, keď si večer líhame na odpočinok, že nás zo sna nevyburcuje zvuk poplašných sirén. Mier je zázračné súkolesie, v ktorom aj to najdrobnejšie koliesko má svoju presne vymedzenú funkciu. Mier je dokonalý orchester, v ktorom každý nástroj pomáha dotvárať mohutnú symfóniu spoločného života.

Mier je základným predpokladom každej práce, no vari najviac je ním podmienená vedecká a výskumná činnosť. Vedeckí a výskumní pracovníci potrebujú študovať, zbierať materiál, vymieňať si skúsenosti, experimentálne overovať svoje teoretické hypotézy. To však nie je možné vo vojnovom inferne, keď sa ľudské požiadavky degradujú na uspokojovanie primárnych existenčných potrieb a na záchranu holého života.

Začiatkom októbra 1983 sa v Kyjeve konal IX. medzinárodný zjazd slavistov. Popri prednáškach a oficiálnom programe bolo dosť času prezrieť si aj miestne pamätihodnosti. Kto z účastníkov navštívil pamätník hrdinov 2. svetovej vojny ležiaci na brehu Dnepra, sotva vládal udržať slzy pri pohľade na postavy a tváre plné úľaku, bolesti, krivdy, ale aj zúfalého odhodlania, zvečnené na reliéfoch stien pamätníka. Tu musel každý pochopiť význam slov piesne Vstavaj strana ogromnaja, vstavaj na smertnyj boj..., ktorej tiché tóny ešte umocňovali silu zážitku. Aký osud by bol stihol slovanské národy, keby „strana ogromnaja" nebola povstala do boja, to si možno ľahko domyslieť napr. z poznámky vybratej zo zápisníka nemeckého vojaka: „Ty nemáš ani srdce, ani nervy, vo vojne nie sú potrebné. Nemaj nijaký súcit a zľutovanie — zabi každého Slovana, každého Rusa. Nesmieš váhať, ak sa pred tebou ocitne starec alebo žena, dievča alebo chlapec, zabíjaj!" Takéto a im podobné slová dokázali rozpútať hrôzy, aké ľudstvo dovtedy nepoznalo. Slová majú nesmiernu silu, vedia v človeku prebudiť tie najušľachtilejšie city, ale aj rozpútať najnižšie pudy a vášne, vedia ho povzniesť do nadoblačných výšin, aj ubiť pod čiernu zem.

Jazyk je vysoko spoločenský jav, sprevádza každú ľudskú činnosť, je súčasťou kontaktov, ale aj konfliktov v spoločnosti. V tomto zmysle je akoby zároveň mostom i priepasťou medzi ľuďmi. Hovorí sa, že najstrašnejšou zbraňou je dobré pero v zlých rukách. Že je to pravda,

o tom svedčí propaganda, ktorá hlása, že neutrónová bomba je vlastne veľmi humánna, neničí hmotné majetky, len živé organizmy, hoci na druhej strane renomovaní vedci a lekári tvrdia, že po použití neutrónových zbraní nastane čas, keď živí budú závidieť mŕtvym.

Takéto prognózy sú dostatočným dôvodom na to, aby mocní tohto sveta prestali rinčať zbraňami, aby hľadali slová nie na rozdúchavanie konfliktov, ale na ich urovnanie, na zblíženie odlišných názorov, aby sa jazyk nenávisti zmenil na jazyk porozumenia, aby sa jazyk stal zbraňou mieru.

Eva Rísová

Využívanie rozdielnych podôb interpunkčných znamienok v spisovnej slovenčine

LADISLAV DVONČ

Interpunkčné znamienka sú grafické znaky, ktoré napomáhajú väčšiu prehľadnosť písomného prejavu tým, že naznačujú jeho členenie, delenie na časti. Ďalej nimi vystihujeme vzájomný vzťah vetných celkov, ako i povahu viet, či totiž vyjadrujú otázku, rozkaz, zvolanie, priamu reč a pod. (ako sa vystihuje funkcia interpunkčných, rozdeľovacích znamienok napr. v Pravidlách slovenského pravopisu). Niektoré interpunkčné znamienka majú iba jednu podobu, napr. bodkočiarka (;) alebo dvojbodka (:), niektoré aj viacero podôb. V tomto príspevku venujeme pozornosť interpunkčným znamienkam s viacerými podobami.

Viaceré podoby existujú pri úvodzovkách. V Pravidlách slovenského pravopisu (1971, s. 100—101) sa spomínajú iba jedny, bežné alebo riadne úvodzovky „ “. Hovorí sa aj o tom, kedy úvodzovky píšeme, napr. na začiatku a na konci priamej reči, prípadne na začiatku a na konci jednotlivých úsekov priamej reči oddelených od seba uvádzacou vetou, ďalej na začiatku a na konci doslovných citátov atď. V pripojenej poznámke sa pripomína, že názvy kníh, časopisov, umeleckých a vedeckých diel a pod. píšeme obyčajne bez úvodzoviek, v prípade potreby možno tu však použiť úvodzovky (bližšie sa nevysvetľuje, o aké potreby ide alebo môže ísť). V Príručke slovenského pravopisu pre školy (Oravec — Laca, 1973, s. 154—155) sa spomínajú tri druhy úvodzoviek, a to „ “, ‚ ’ a » «. Ich používanie sa vymedzuje rovnako ako používanie úvodzoviek (jedného druhu úvodzoviek) v Pravidlách slovenského pravopisu. Nič sa nehovorí o rozlišovaní týchto druhov úvodzoviek, čo by nakoniec znamenalo, že sa používajú

rovnako, že sa vlastne môžu zamieňať. Nepoužívajú sa tu ani nejaké termíny na rozlíšenie týchto troch druhov úvodzoviek. Sami sme hovorili o bežných alebo riadnych úvodzovkách „ " (na písacích strojoch sa prvá a druhá časť píše rovnako), ďalej o jednoduchých úvodzovkách , ' a konečne o šípkovitých úvodzovkách » « (Dvonč, 1967, s. 370). Pri šípkovitých úvodzovkách možno pritom hovoriť ešte užšie o ďalších variantoch alebo grafických variantoch, a to o variante » « a o variante « » (Tvrdoň, 1972, s. 145, poznámka redakcie). Používanie týchto druhov úvodzoviek sa postupne ustaľuje. Najčastejšie sa používajú úvodzovky „ ", ktoré nazývame bežné alebo riadne úvodzovky a ktoré by sme mohli označiť aj ako základné úvodzovky. Niekedy sa namiesto týchto riadnych úvodzoviek používajú jednoduché úvodzovky , '. V jazykovedných prácach sa nesprávne slová a tvary niekedy uvádzajú v riadnych úvodzovkách, napr. nom. pl. *"akvária"*, ale napr. v časopise Kultúra slova, 1, 1967, s. 54 sa použili jednoduché úvodzovky *,akvária'* (podobne aj v iných prípadoch). Šípkovité úvodzovky ako ďalšia podoba tohto interpunkčného znamienka sa priamo namiesto riadnych úvodzoviek nepoužívajú, používajú sa iba na diferenciáciu od riadnych úvodzoviek „ " a jednoduchých úvodzoviek , '. Používanie viacerých podôb úvodzoviek je dôležité vtedy, ak sa má slovo alebo skupina slov písať v úvodzovkách v rámci väčšej skupiny slov, ktorá je tiež v úvodzovkách (Tvrdoň, 1972, s. 144). Pri používaní jednoduchých úvodzoviek namiesto bežných ide o nahrádzanie jedného druhu úvodzoviek druhým z typografických dôvodov. Ak ide o písanie slova alebo skupiny slov v rámci väčšej skupiny slov, ktorá je tiež v úvodzovkách, potom už ide o istú hierarchiu úvodzoviek, o ich používanie v istom poradí, pričom na prvom stupni sú riadne, bežné úvodzovky, na ďalšom jednoduché a konečne šípkovité.

S viacerými podobami sa stretávame aj pri zátvorkách. Pravidlá slovenského pravopisu (1971, s. 103) aj v tomto prípade hovoria iba o jednom druhu, o okrúhlych zátvorkách ( ), pričom vymedzujú aj ich používanie. V Príručke slovenského pravopisu pre školy (Oravec — Laca, 1973, s. 158) sa spomínajú tri druhy zátvoriek: ( ), // a [ ], tak je to aj v najnovšej učebnici syntaxe (Oravec — Bajzíková, 1982, s. 252). Ich používanie sa vymedzuje podobne ako v Pravidlách používanie jedného, bežného druhu zátvoriek; niektoré prípady používania zátvoriek, ktoré sa spomínajú v Pravidlách, sa v tejto školskej príručke nezaznamenávajú. Nehovorí sa nič o rozdielnom využívaní týchto troch druhov zátvoriek a jednotlivé druhy zátvoriek sa ani nepomenúvajú. Zátvorky ( ) sa bežne označujú ako okrúhle, zátvorky // by sme mohli označiť ako lomkové a zátvorky [ ] sa už tradične nazývajú hranaté. Na písacích strojoch, najmä na menších typoch strojov, sa okrúhle zátvorky zvyčajne nenachádzajú a namiesto nich sa použí-

vajú lomky (lomkové zátvorky), čo má isté nevýhody, a preto sa v textoch určených pre tlač musia vždy perom zaokrúhliť. Iba v niektorých novších publikáciách sa sústavne používajú takéto lomky namiesto okrúhlych zátvoriek. V takomto prípade ide o voľné nahrádzanie okrúhlych zátvoriek lomkovými zátvorkami z typografických dôvodov. V iných prípadoch býva ustálené používanie okrúhlych, lomkových aj hranatých zátvoriek. Okrúhle zátvorky sa pritom používajú nielen v prípadoch, o ktorých je reč v Pravidlách slovenského pravopisu, ale aj v ďalších prípadoch. Do okrúhlych zátvoriek sa dávajú vynechateľné časti, napr. táto (veľmi) užitočná práca. Okrúhle zátvorky sa používajú na vyznačenie istého celku, napr. $(a + b)^2$ (v matematických textoch). V generatívnej gramatike sa od okrúhlych zátvoriek dávajú rovnocenné, fakultatívne i potenciálne zložky, napr. *(pán, človek, chlapec)*. Vo fonologickej literatúre sa aj v tlači dávajú do lomkových zátvoriek napríklad fonémy a ich fonetické varianty, porov. napríklad písanie foném /v/ a /f/ a variantu /ṷ/ v štúdii E. Paulinyho Neutralizácia (v — f) a hlásky /ṷ/, Slovenská reč, 43, 1978, s. 313. Hranaté zátvorky sa niekedy používajú vtedy, ak sa majú uvádzať zátvorky v rámci iných zátvoriek (ďalšie zátvorky v rámci okrúhlych zátvoriek, príp. lomkových zátvoriek). Do hranatých zátvoriek sa v prísne odborných prácach dávajú pri citácii textov časti, ktoré v origináli boli omylom vynechané, alebo sa do hranatých zátvoriek dávajú autorove poznámky do citovaného textu a podobne. V bibliografických prácach sa zvyčajne dávajú do hranatých zátvoriek vysvetlenia skratiek autorov, napr. *uffa [= F. Buffa], Ďuchylka, Slovenská reč, 16, 1950/51, s. 308—309,* podobne chýbajúce údaje (ktoré nie sú v článkoch, publikáciách a pod.), napr. *[Jazykovedné štúdie. 16. Materiály z vedeckej konferencie o sémantike (Smolenice, 14.—17. januára 1980). Red. J. Ružička. Bratislava, Veda [1981].* V hranatých zátvorkách sa v bibliografických prácach uvádzajú aj potlačené strany na konci publikácie, ktoré nie sú označené číslom strany (paginované), napr. *280, [2] s.* (280 číslovaných strán a 2 nečíslované potlačené strany na konci publikácie. V slovníkoch a encyklopedických dielach sa v hranatých zátvorkách uvádza výslovnosť, napr. *Quebec* [angl. výsl. *kvibek*]. Konečne treba spomenúť, že popri obyčajných okrúhlych, lomkových a hranatých zátvorkách sa používajú aj svorkové zátvorky. V matematickej logike sa v nich uvádzajú členy množiny, napr. $S = \{u, v, \delta\}$. V generatívnej gramatike sa vo svorkových zátvorkách uvádza možnosť výberu prvku, napr. $Sg. = \left\{ \begin{array}{l} -\text{m.} \\ -\text{š.} \\ -\emptyset \end{array} \right\}$

V matematike sa používajú zátvorky tak, že vyjadrujú istú hierarchiu. Používajú sa pritom okrúhle zátvorky, hranaté a svorkové zá-

tvorky, pričom sa postupuje od okrúhlych zátvoriek ako základných: {[( )]}

Na tomto mieste nemôžeme podať úplný alebo vyčerpávajúci obraz používania interpunkčných znamienok s viacerými podobami (úvodzoviek a zátvoriek). Podrobný výklad s bohatým dokladovým materiálom bude potrebné podať v kapitole o interpunkčných znamienkach v budúcich Pravidlách slovenského pravopisu a v iných pravopisných alebo jazykových príručkách (napr. v školskej pravopisnej príručke, v kompendiu o slovenskej syntaxi atď.). Chceli sme len upozorniť na to, že niektoré interpunkčné znamienka majú viaceré podoby, uviesť niektoré ďalšie prípady používania základných podôb takýchto znamienok, o ktorých sa v doterajších pravopisných príručkách nehovorí, ako aj spomenúť najčastejšie prípady využívania ďalších podôb takýchto znamienok.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

DVONČ, L.: Presila veľkých písmen a úvodzoviek. Slovenská reč, *32*, 1967, s. 367—371.

ORAVEC, J. — BAJZÍKOVÁ, E.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982. 272 s.

ORAVEC, J. — LACA, V.: Príručka slovenského pravopisu pre školy. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 608 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. Red. Š. Peciar. 11. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 424 s.

TVRDOŇ, E.: O využití úvodzoviek v beletrii a periodickej tlači. Slovenská reč, *37*, 1972, s. 143—145.

Zmeny dýchania zistiteľné načúvaním a ich názvy

BOHUSLAV FINĎO

Auskultácia, vyšetrovanie chorého načúvaním, patrí k základným vyšetrovacím metódam v lekárstve. Robí sa bezprostredne, priložením ucha vyšetrujúceho lekára, alebo častejšie sprostredkovane, pomocou *fonendoskopu* alebo *stetoskopu (počúvadlo;* Dérer a kol. 1957, s. 141).

Načúvanie sa dostalo medzi lekárske vyšetrovacie metódy neskoro. Je to na počudovanie, lebo podstata metódy nebola neznáma. V mi-

nulosti dokázali ľudia napríklad počuť na diaľku dupot konských kopýt priložením ucha na zem. Aj daktoré funkcie vnútorných orgánov sa ohlášajú občasnou počuteľnosťou zvukových fenoménov (napr. prelievanie a škŕkanie v bruchu). Isté nábehy na vyšetrovanie chorých načúvaním sa ukázali v staroegyptskom lekárstve a najmä u starogréckeho lekára Hippokrata. Jednako objav auskultácie ako sústavnej metódy je až zo začiatku 19. storočia a patrí francúzskemu lekárovi Laënnecovi. Vlastný objav metódy sa teda od Hipokratových nábehov oneskoril o 2500 rokov. Významný historik medicíny hodnotí hlavné Laënnecovo životné dielo slovami: „... Tento muž vytvoril prakticky sám fyzikálnu diagnostiku srdcových a pľúcnych chorôb ..." (Castiglioni, 1947). Laënnec skutočne charakterizoval a zaradil pozorované prejavy do diagnostickej sústavy s toľkým prehľadom a logikou, že doteraz potrebovala iba malé zmeny.

Nateraz chceme zamerať pozornosť na daktoré základné názvy zvukových javov, ktoré sa zisťujú načúvaním nad pľúcami zdravých a chorých ľudí. Pri nadviazaní na originálne pomenovania sa vhodné slovenské názvy auskultačne zistiteľných prejavov ponúkajú bez ťažkostí. V obsiahlej príručke auskultácie sa o vzniku jedného zo základných názvov píše (s malými vsuvkami autora článku): „Slovom *chrapot* franc. *râle,* angl. *rattle,* resp. *rale,* nem. *Rasseln* alebo *Röcheln,* rus. *chrip,* čes. *chropot, chrop,* resp. *rachot)* sa oddávna označuje šelest, ktorý charakterizuje predsmrtné (agonálne) dýchanie a počuť ho už z diaľky. Pochodí zväčša z tracheálneho hlienu, ktorý sa pohybuje počas dýchania hore a dolu. Laënnec preniesol latinské meno *rhonchus,* resp. francúzske *râle* na každý auskultačný prejav, ktorý komplikuje dýchanie. Urobil to bez ohľadu na spôsob jeho vzniku (či z nazbierania hlienu, zo zúženia priedušky alebo iným mechanizmom) a bez ohľadu na to, či ide o *chrapot* (v užšom zmysle slova) alebo o *piskot*" (Niemeyer, 1871).

V slovenskom lekárskom jazyku sa po r. 1918 začali automaticky používať čes. názvy *chropy* a *rachoty.* Prvý z nich zodpovedá pôvodnému Laënnecovmu názvu *râle,* resp. v grécko-latinskej podobe *rhonchus;* druhý vznikol pravdepodobne prekladom nemeckého *Rasseln (Rasselgeräusch).* Označenie *rachot, Rasseln* sa vyznačuje zveličením v zachytení zvukovej intenzity príslušného fenoménu, čím sa vyčleňuje spomedzi ostatných spomínaných termínov. V slovenčine slovo *rachot* vyhovuje skôr na označenie zvuku pri hrmení ako na opis vedľajšieho dýchacieho šelestu. V domácej publikácii o pľúcnych chorobách sa stretávame s názvom *chrapot* v texte, z ktorého vyberáme vety: *Pri veľmi početných pľúcnych chorobách sa vyskytujú vedľajšie dýchacie šelesty, ako chrapoty ... Pri akútnej bronchitíde ... objavujú sa auskultatoricky chrapoty. Ak je sekrét väzký a ak lipne na stenách,*

menia sa chrapoty na ... Pri bronchiektáziách bývajú chrapoty ... Pri pľúcnom edéme je veľké množstvo vlhkých chrapotov ... (Virsík, Dobrota a kol., 1958).

Chrapot je názov zodpovedajúci Laënnecovmu *râle*, resp. *rhonchus*. Prípadné použitie skrátenej podoby *chrap* (podľa Slovníka slovenského jazyka ide o synonymum so slovom *chrapot*) by vytvorilo analógiu s názvami v dvoch ďalších slovanských jazykoch (čes. *chrop*, rus. *chrip*).

Prehľad vedľajších dýchacích šelestov

a) *Chrapoty (chrapy)* vznikajú v prítomnosti tekutého alebo väzkého obsahu (hlien, hnis, krv, opuchová tekutina) v dýchacích cestách, ktorý sa prúdom vzduchu dostáva do pohybu. Povaha sekrétu, ktorý zapríčiňuje chrapoty, sa zistí vyšetrením *chriakov (spúta)*. Rozoznávajú sa:

1. *piskoty* a *vrzgoty (rhonchi sibilantes* a *rhonchi sonori)*. Ide o časovo pretiahnuté šelesty rozličnej tónovej výšky. Vznikajú pri navretí sliznice priedušiek a jej pokrytí väzkými sekrétmi, ktoré nezatvárajú úplne priedušky. Prúd vzduchu uvádza väzké sekréty do vibrácie. Vŕzgavé a piskľavé šelesty sa označujú aj ako *suché* (pri „suchom katare" podľa Laënneca). Najvýraznejšie ich počuť počas výdychu pri prieduškovom záduchu;

2. *chrapoty (chrapy)* v užšom zmysle slova. V protiklade k šelestom predchádzajúcej skupiny ide o krátkotrvajúce šelesty, ktoré zodpovedajú zvukovému prejavu roztrhnutej bubliny. Vznikajú napr. vtedy, keď sa sekrétom zatvorená prieduška počas vdychu znova otvorí. Tieto „bublinové" chrapoty svedčia o prítomnosti tekutého obsahu v dýchacích cestách, preto sa označujú aj ako *vlhké chrapoty*.

Bublinové chrapoty (chrapy) sa rozdeľujú na *veľkobublinové chrapoty, chrapoty veľkých bublín, strednobublinové chrapoty, chrapoty stredných bublín* a *malobublinové chrapoty, chrapoty malých bublín*. Chrapoty veľkých bublín vznikajú vo veľkých prieduškách a v dutinách, kým chrapoty malých bublín vznikajú v menších prieduškách.

Osobitná forma drobnobublinových šelestov sa volá *krepitácia(-e)*, *crepitatio* čiže *pukot(-y)*. Vzniká po vniknutí vzduchu do pľúcnych mechúrikov, čo boli naplnené tekutinou alebo bezvzdušne spľasnuté (atelektaticky kolabované). *Pukoty* počuť iba počas vdychu. Zisťujú sa pri pľúcnom opuchu a pri úvodnom a záverečnom štádiu pneumónie *(crepitus indux* a *redux)*. Dakedy ich počuť u dlhšie ležiacich ľudí nad dolnými zadnými časťami pľúc počas prvých hlbokých nadýchnutí — *rozvíjacie pukoty*.

Zvučné a *nezvučné chrapoty*. Názvom *nezvučné chrapoty* sa označujú bublinové chrapoty v prieduškách vzdušných pľúc. Počuť ich nezre-

teľne, akoby prichodili zďaleka. *Zvučné chrapoty* počuť nad bezvzdušným, infiltrovaným okrskom pľúc. Vyznačujú sa oveľa vyšším zreteľnejším zvukom a načúvajúci ich vníma, akoby vznikali blízko ucha. Názvy *zvučné* a *nezvučné chrapoty* už dávnejšie nahradili menej vhodné podoby *prízvučné* a *neprízvučné chrapoty* (Dérer a kol., 1957, s. 147).

Kovovozvučné chrapoty sa nachodia nad veľkými dutinami, ako sú veľké kaverny a pneumotorax (vzduch v pohrudnicovej dutine).

b) *Pleuritický trecí (šúchavý) šelest* vzniká počas dýchacích pohybov pľúc a hrudníka, keď sa pohrudnicové plochy stanú následkom ukladania fibrínu nerovné (drapľavé). Šúchanie zmenených pohrudnicových listov o seba sa prejavuje počuteľným *trecím šelestom.* Šelest sa ohláša s prestávkami a jeho zvuk je šúchavý alebo vŕzgavý. Vznik šelestu sa viaže na dýchanie a po zadržaní dychu ho nepočuť.

Názvy dýchacích šelestov

V zdravých a chorých pľúcach vznikajú súčasne dva základné dýchacie šelesty. *Mechúrikový, vezikulárny dýchací šelest* vzniká v mechúrikoch (alveolách) a v najmenších prieduškách. *Priedušková, bronchiálny dýchací šelest* vzniká vo veľkých dýchacích cestách. Dýchací šelest, ktorý zachytáva načúvajúci, je sumáciou mechúrikového a priedušk ového. Hoci vyšetrujúci počuje sumačný dýchací šelest, mechúriková zložka je v úplnej prevahe nad prieduškovou. Z fyziologických odchýlok mechúrikového dýchania spomenieme iba *trhané, sakadované dýchanie.* Mechúrikový dýchací šelest počuť pri ňom pretŕhane.

Nad infiltrovanými oblasťami pľúc, ktorých mechúriky sú bezvzdušné, vyplnené zápalovým exsudátom, sa načúvaním zisťuje *priedušk ové dýchanie* (príp. *pneumonické priedušk ové dýchanie, pneumonické bronchiálne dýchanie).*

Dutinové, amforické dýchanie sa zisťuje nad veľkými dutinami ako sú napr. hladkostenové veľké kaverny.

Nesprávne je nahrádzanie názvu *mechúrikové dýchanie* podobou *skliepkové dýchanie,* pretože *alveoli pulmonis* sú v slovenskom anatomickom názvosloví *pľúcne mechúriky.*

Nič nehovorí v prospech názvu *trubicové* či *rúrkové dýchanie* na označenie priedušk ového dýchania. Lekárska angličtina používa názov *bronchial breathing,* ruština *bronchiaľnoje dychanie,* francúzština *souffle bronchique* alebo *bruit respiratoire bronchique* a nemčina *Bronchialatmen* (v minulosti aj *Röhrenatmen).* Označenie *priedušk ové, bronchiálne dýchanie* úplne vyhovuje a zodpovedá všeobecnej terminologickej tendencii.

Internista aj všeobecný lekár nezriedka vyšetruje chorých s prie-

duškovým záduchom. *Sipenie, sipivé dýchanie* (angl. *wheezing)* pri bronchiálnej astme je pretiahnutý muzikálny zvuk (šelest), ktorý vzniká rýchlym prúdom vzduchu cez veľmi zúžené dýchacie cesty. Hlasnosť a výška sipenia sa mení počas zhoršovania a zlepšovania astmatického záchvatu. Sledovanie kvality a intenzity (hlasnosti) sipenia umožňuje teda posúdenie stavu chorého.

Napokon spomenieme auskultačný fenomén známy pod názvom *succussio Hippokratis, Hippokratovo zatrasenie.* Zatrasenie chorým vyvoláva *čľapotavý šelest,* ak je v pohrudnicovej dutine súčasne vzduch aj tekutina.

Interné oddelenie OÚNZ, Zvolen

LITERATÚRA

CASTIGLIONI, A.: A history of medicine. 2. vyd. New York, Alfred A. Knopf 1947.

DÉRER, L. a kol.: Praktikum propedeutiky vnútorného lekárstva. 2. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1957.

NIEMEYER, P.: Handbuch der theoretischen und clinischen Percussion und Auscultation vom historischen und critischen Standpuncte. II. Band, 2. vyd. Erlangen, Verlag Ferdinand Enke 1871.

Slovník slovenského jazyka. 1. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959.

VIRSÍK, K. — DOBROTA, Š. a kol.: Choroby pľúc, pohrudnice, bránice a mediastína. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1958.

Jazyk moderných rozprávkových rozhlasových hier

EVA RÍSOVÁ

Naša bohatá súčasnosť ponúka aj autorom moderných rozprávkových rozhlasových hier veľa námetov. Popri Jozefovi Repkovi, ktorý patrí medzi popredných reprezentantov tohto žánru (pozri O jazyku Repkových Fafrnkovčanov, Kultúra slova, *13,* 1979, s. 333—340), stretáme sa tu s menami, ktoré poznáme z iného okruhu literárnej tvorby. Je to napr. básnik Jozef Mokoš, humorista Tomáš Janovic a spisovateľ Vlado Bednár.

V popredí celosvetového záujmu stojí dnes robotizácia, uvádzanie robotov do praxe. Ako rozlične a akými jazykovými prostriedkami možno túto tematiku spracovať, ukážeme na hre Jozefa Repka *Po-*

chábeľ Filip s podtitulom *Rozprávková science-fiction* a na hre *O starčekovi Pomotajčekovi a starenke Marienke* od Jozefa Mokoša.

V hre *Pochábeľ Filip* ide o známy čapkovský motív — ovládanie ľudí robotmi, pravda, v komickej, skarikovanej podobe. V tejto hre posluchačov upútajú v prvom rade mená. Dej sa odohráva vo vybájenej krajine Trumbádii, obývanej lenivými Trumbádmi, ktorí sú celkom v moci robotov, lebo ani najmenší pohyb nie sú schopní urobiť sami — napr. odohnať muchu, ktorá im sadla na nos. Už samy slová *Trumbád — Tumbádia* vyvolávajú svojím hláskovým skladom pocit akejsi farbavosti. Jediný samostatne mysliaci a konajúci človek je tu žiak *Filip,* ktorému sa za jeho aktivitu ušiel prívlastok *pochábeľ.* Autor zrejme zámerne dal tomuto svojmu hrdinovi meno *Filip,* lebo *mať Filipa* vo všeobecnosti značí „byť šikovný, bystrý, rozumný". Filip oslobodí Trumbádov od lenivosti odhalením čarovnej formuly — *eniki-beniki, kliki-bé.* Okrem Filipa vystupujú v hre ako osoby s neutrálnymi menami iba otec a matka. Roboty sa presnejšie rozlišujú jednak podľa substantívnych prívlastkov tvoriacich súčasť ich mena, ktorými sa naznačuje ich povolanie — *Robot Učiteľ, Robot Predavač, Robot Revízor, Robot Kontrolór, Robot Strážca,* jednak pomocou zhodných prívlastkov označujúcich pracovné zatriedenie robotov: *Pozorovací Robot, Ústredný Robot,* tu panuje istá hierarchizácia podľa dôležitosti, naznačená rímskou číslicou — *Poriadkový Robot I., II., III., IV.* Toto precízne delenie veľmi pripomína skutočný svet. Trumbádi sú pomenovaní podľa svojich charakteristických vlastností postponovanými zhodnými prívlastkami: *Trumbád Zlostný, Trumbád Plačlivý, Trumbád Lenivý, Trumbád Maškrtný.* Celkom nezvyčajne sú utvorené mená žiakov. Daktoré chlapčenské mená sú poskladané z pomenovaní matematických úkonov — *Plusmínusdel, Delenékrát, Päťkráttri, Álomenobé,* dievčenské mená zasa z názvov písmen gréckej abecedy — *Aljabeta, Gamadelta. Dvenatri* je dovedna napísaná časť frazeologizmu *(tárať dve na tri)* a dobre vystihuje svoju majiteľku. Názvy raketoplánov sú *Zmoknutá sliepka* a *Ošklbaná hus,* krajina, do ktorej letia, sa nazýva *Nevednokam.* Primerané deju je zvolanie *Prepánarobota!* aj pozdrav žiakov Robotovi Učiteľovi: *Želáme vám čistý olej.* Učiteľova odpoveď je ponáškou na rozhlasové správy o počasí: *Aj ja vám želám dobrý deň, predpoludním polooblačno, popoludní bezoblačno, denné teploty okolo 30°.* Mnohé komické situácie a slovné hry sú vybudované na rovnakých princípoch ako v hrách o Fafrnkovčanoch.

Upútala nás jedna zaujímavá väzba. V súvetí *nespomínam si, že by som niekedy napísal* (správne malo byť *že by som niekedy bol napísal) takých surových revízorov.* Väzba slovesa *napísať* so živým objektom je nezvyčajná, tu má význam „napísaním vytvoriť postavu".

Zatiaľ čo v Repkovej hre cítiť istú obavu zo situácie, keby sa svet

dostal pod vládu robotov, v Mokošovej hre *O starčekovi Pomotajčekovi a starenke Marienke* je robot postavený do celkom iného svetla, on jediný prináša radosť zostarnutým manželom, na ktorých vlastné deti zabudli.

Hneď v názve hry je zašifrovaná základná vlastnosť dôležitého hrdinu. Zhoda koncových slabík v jeho mene *(starček Pomotajček)* a v mene jeho ženy *(starenka Marienka)*, uľahčí deťom zapamätanie. Dej hry je osnovaný na oživení robota, ktorého si starček zmajstroval na potešenie. Antropomorfizovaný robot, či skôr robotík sa správa ako naozajstné dieťa, ani *r* nevie vysloviť poriadne, vyslovuje *l*. Starčekovia ho zahrnú všetkým, čo naozajstnému dieťaťu patrí, pravda, so zreteľom na jeho osobitné potreby. V tom je vlastne hlavný zdroj humoru v tejto hre. Na niekoľkých ukážkach sa o tom môžeme presvedčiť. Začneme s robotovým ožívaním:

Starček Pozri, už sa budí, už sa hýbe! Už žmurká tými svojimi krásnymi žiarovčičkami. Už je tu, už prichádza na svet! Len vydrž, starenka! Alebo radšej bež prichystať nášmu synčekovi kúpeľ. Žije, môj vynález žije!

V tejto replike badať značnú dynamiku vyvolanú slovesami pohybu: *už sa hýbe, budí, žmurká, prichádza.* Vyvrcholenie je vyjadrené opakovaným zvolaním *žije* raz na začiatku, potom na konci vety. Ďalej sa s robotom odohráva všetko tak ako s práve narodeným dieťaťom:

Starenka Starček, nože ho obráť na bruško a plesni ho po holom plechu! (Robot sa rozplače.) Aký má krásny hlas.
Starček To má po tebe, starenka.
Starenka Ale nie, veď je celý na teba. Len sa pozri, aký je strieborný... A má dva zúbky, olej mu tečie po brade.

Narážky na hlas, striebro a dva zúbky možno chápať aj ako nežnú ironiu starčekov. Ďalšia komická situácia nastane pri voľbe mena. Starkí chcú, aby robot mal meniny aj narodeniny naraz, nuž si vezmú na pomoc kalendár. Keďže je 8. marca, starček zvolá: *Bude to naše malé, čiperné* (lepšie by bolo *milé, vrtké*) *Emdéžiatko.* Napokon sa z Emdéžiatka stal Robko a prišli nové starosti, čo mu dať jesť:

Starček Uvar mu hrniec alebo kúsok koľajnice. A špenát. Špenát by sa tam voľakde nenašiel? V špenáte je tiež železo. Alebo nechaj, ja mu zatiaľ dám cmúľať olovko z udice. A nože mu ešte prihrej ten olej, čo máš do šijacieho stroja. No tak, buď už tichučko, neplačkaj, Robinko, aký je z teba čačaný chlapček.

Robko je dakedy prieberčivý v jedle ako ostatné deti. Keď mu nú-

kajú napiť sa viskostatiku, rezolútne sa ohradí: *Ja viskostatik nechcem.* Niekde je humorná situácia postavená na významovom posune slova do inej sémantickej roviny, napr. v obchode:

Predavačka A vôbec. Keď chcete so mnou hovoriť, zoberte si košík!
Robko Ale veď ja nehlyziem.

Dobre je vystihnutý aj typicky detský priamočiary spôsob odvodzovania slov:

Robko No to je zlatá svadba, keď sa svadbuje naša zlatá stalká s naším zlatým stalkým.

Podobne ako sloveso *svadbovať sa* sú utvorené aj iné, napr. *kotkodákovať, kikilíkovať,* dokonca rozkazovací spôsob — *zakikilíkovaj!* Detskému mysleniu je primeraná aj absurdná otázka: *A čo budeme lobiť, keď sa nedá nič lobiť?*

Aj z týchto niekoľkých ukážok vidieť, ako sa autorovi podarilo vcelku bežnými jazykovými prostriedkami, uvedenými však do nezvyčajných súvislostí, napísať vtipnú hru.

Hra Vlada Bednára a Tomáša Janovica *Kľúčikové kráľovstvo* s podnadpisom *Rozprávkový skoromuzikál* má okrem tanca všetky znaky muzikálu. Hovorené dialógy sa striedajú s pesničkami a veršikmi. Mnohé repliky sú vtipnými narážkami nielen na rozprávkové, ale aj na skutočné životné situácie. Do deja, ktorý sa začína na trhu, vovádzajú poslucháča rybár, hubár a pútnik:

Rybár Ryby, ryby! Tristotridsaťtri strieborných rýb z tristotridsiatich troch rybníkov.
Hubár Hríby, hríby! Tristotridsaťtri...
Rybár Posmievaš sa, hubár?
Hubár Čoby! Tristotridsaťtri hnedých hríbov zo stodvanástich lesov!

Tento vstup, bohatý na krkolomné číselné údaje, dopĺňa pútnik replikou, ktorá cieli na súčasné preceňovanie matematiky v škole:

Pútnik S matematikou — ba vlastne z množinami v hlave prejdeš celý svet. Putujem a rátam si hory i doliny. Prejdem presne sedem hôr a sedem dolín, kuknem, či sa piesok leje a voda sype a hneď aj vidím nejaké kráľovstvo. Ak vidím mocnára a jeho dcéry mocniny, viem, že som v mocnárstve. Matematika!

V replike komicky pôsobí priamočiare pripisovanie významu slovám odvodeným od zdanlivo rovnakého základu. Ďalej sa pútnik dozvedá,

že sa nachádza v Kľúčikovom kráľovstve. Podľa rýmovačiek, ktoré striedavo spieva rybár a hubár, si možno urobiť o ňom predstavu:

Hubár Všetko, ozaj všetko je tu na kľúčik
Rybár ako hračky v detskom obchode.
Na kľúčik je vnúčik, ba aj pravnúčik,
nič sa nenechalo náhode.

Potom sa podrobne vymenúvajú predmety a ľudia patriaci pod moc kľúčika: *lúka, kľuka, háby, báby, drotár, notár, mince, klince,* dokonca aj *hrad* a pod hradom rozprávkový *sad.* Ide o hru s hláskovou podobnosťou susedných slov, čím sa vytvárajú akési dvojice. Úsmevne tu pôsobí zoraďovanie názvov vecí i ľudí, ktoré nijako nemožno spájať s predstavou, že by boli na kľúčik ako hračky.

Z rozprávkových novín, na ktorých spolupracujú tri známe rozprávkové bytosti *Dlhý, Široký* a *Bystrozraký,* sa pútnik dozvedá o nešťastí, čo postihlo kráľovstvo. V sade hynie princeznina najmilšia biela ruža. Záhradníka vyhnali pre jeho špinavé ruky a nechty, s ktorými sa rýpal v zemi, a v celom kráľovstve niet nikoho, kto by vedel nájsť vhodný kľúčik na oživenie ruže. Darmo prichádzajú do zámku princovia, čo majú *onakvejšie ručičky a na nich onakvejšie nechtíčky a na nich ešte onakvejšie rukavičky.* Deminutíva *ručičky, nechtíčky, rukavičky* aj anaforické opakovanie adjektíva *onakvejšie* dodávajú tejto replike expresívny ráz.

Tak ako v iných rozprávkach aj tu sa o šťastie nadarmo pokúšajú traja princovia — z Medenej krajiny alias Medenák, zo Striebornej krajiny — Strieborniak a zo Zlatej krajiny — Zlatúšik, čo je pomenovanie jedného rozhlasového rozprávkového hrdinu. Prví dvaja princovia majú charakteristické pozdravy, Medenák — *Medi zdar!,* čo je ponáška na poľovnícky pozdrav *Lovu zdar!,* Strieborniak — *Buď striebru trikrát hurá!* Tak ako na športových štadiónoch diváci povzbudzujú pretekárov rozličnými sloganmi, tu zbor posmeľuje princov volaním: *Meď do toho! Striebro do toho! Zlato do toho!* Za tým nasledujú veršované slogany — Medenákovi: *Ten princ letí na meď ako včela na med,* Strieborniakovi: *Tento princ má rebrá zo samého striebra.* Zlatúšikov slogan: *Tento princ má zlaté dokonca aj gate,* pôsobí dosť vulgárne.

Pri hľadaní správneho kľúča sa potom vystriedajú všetky možné kľúče — francúzsky, *ktorým vie poriadny remeselník každé pľuhavstvo odpľuhavstvovať,* husľový, basový, kľúčik na sardinky, kľúčik na korčule, dokonca aj pakľúč, ktorý je pre *poctivého, statočným kradnutím si zarábajúceho kmína* najdôležitejší, ani jedným však nemožno ruži pomôcť. Kľúče figurujú dokonca aj v kráľovom zahrešení *Sto kľúčov*

kľúčovitých, dierkovaných i patentných, ktoré vyriekne nad svojou nemohúcnosťou. Svoj žiaľ vyjadrí v piesni:

Nech tu každý kvíli
dobré aj zlé víly.
Nech tu každý stoná,
ja, ty, on aj ona.
Nech tu každý jojká —
slávik, drozd aj sojka.
Víly vence vili,
nech tu každý kvíli.

Verše sú komponované tak, aby v nich vynikli samohlásky *á* a *í*. Záhadu vädnúcej ruže napokon rozriešil záhradník pomocou botanického kľúča a odmenou mu bol sobáš s princeznou. Aby nič nevybočovalo z rámca Kľúčikového kráľovstva, aj svadobná torta bola na kľúčik.

Okrem citovaných ukážok je v hre veľa všelijakých prekrúcačiek typu: *Snímte hlavy, obnažte čiapky; Čo nakraľujete, vaša rozkazovačná jasnosť* (čo rozkážete, vaša kráľovská jasnosť) a pod. a hier s jazykom — *Idem si oči vyočiť, uši vyušiť. — Aj nos si ideš vynosiť?* Aktualizujú sa frazeologizmy, napr. *Ruži treba rozumieť, lebo sa aj hovorí, že nikto nemá na ružiach ustlané.* Deti však sotva porozumejú takto zakomponovanému frazeologizmu: *Opatrne, smelý záhradník! Aby si aj ty neostal ako holý v tŕní.* Pochybujeme aj o tom, že by deti v takom rýchlom slede, ako nasledujú dialógy za sebou, vedeli v danom kontexte postrehnúť humornú stránku spojenia *polostaručký pútnik, vzácny obyčajný človek* alebo vety: *Potrebujem vedieť, ktorým smerom mám dať zapriahnuť. Či v smere jazdy a či opačne.* Pozitívnou stránkou hry je, že sa v nej malí poslucháči prístupnou formou dozvedia, ako sa v rozličných spojeniach mení význam slova. Ťažisko hry je v pesničkách. Najprv sú to iba zhudobnené veršovačky bez nejakého hlbšieho obsahu, na konci majú však už didaktický ráz:

Lenivec je na mizine.
S hlivením sa teda lúč.
Veď máš zdravé ruky. Či nie?
A hneď nájdeš k šťastiu kľúč.

Ak máme zhrnúť výsledok analýzy moderných rozprávkových hier, musíme povedať, že mnohé majú cieľ — rozosmiať malého poslucháča. Prostriedky, ktoré si na to autori zvolili, sú pestré a originálne. Nespočívajú len vo výbere témy a v kompozícii, ale predovšetkým vo výbere a usporiadaní jazykových prostriedkov.

Všeobecne platí názor, že humor je ťažká práca. Ak to platí o hu-

moristickej tvorbe pre dospelých, dvojnásobne to platí o humoristickej tvorbe pre deti. Len taký vtip môže byť účinný, ktorý je zrozumiteľný. Základným zjednocovacím prvkom pri každej komunikácii je ovládanie toho istého jazyka, rovnakej gramatiky aj sémantiky na strane podávateľa i prijímateľa. Okrem toho obidvaja musia vedieť pochopiť aj odchýlky a deformácie od bežných gramatických a sémantických pravidiel. A to je práve to, čo treba vyzdvihnúť u autorov moderných rozprávkových rozhlasových hier — schopnosť priblížiť sa detskej psychike a odhadnúť, do akej miery je dieťa uspôsobené tieto odchýlky a deformácie pochopiť, a zároveň nepodceniť detského poslucháča, neklesnúť pod jeho percepčnú úroveň.

V našich príspevkoch sme vychádzali z písaných textov hier. Celkove možno povedať, že sa rozprávkovým rozhlasovým hrám venuje z jazykovej stránky veľká starostlivosť. Tie drobnosti, na ktoré sme pri rozbore jednotlivých hier upozornili, nemajú byť výčitkou, skôr podnetom na zamyslenie o štylistickej primeranosti daktorých výrazov.

Pre detského poslucháča sú rozprávkové rozhlasové hry prínosom z viacerých hľadísk. V prvom rade neobyčajne podnecujú fantáziu, ponúkajú jej voľný rozlet, neovplyvnený vizuálnym vnemom — to je estetické hľadisko. Tým, že sa všetko musí vyjadriť slovnou formou, podvedome sa rozširuje slovná zásoba dieťaťa aj schopnosť pohotovo a pekne štylizovať. Keďže interpretmi rozhlasových rozprávkových hier sú prevažne poprední javiskoví umelci, ich výslovnosť je pre deti ortoepickým vzorom — to je didaktické hľadisko. Rozprávkové rozhlasové hry by mohli učiteľom slovenčiny na základných školách poslúžiť prinajmenej ako vhodný doplnok.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

Pôvod miestneho názvu Krnča

VLADO UHLÁR

Krnča je rázovitá dedina na podvrší Tríbeča (ľudovo Tribča) 7 km na východ od okresného mesta Topoľčian. Kým stred Topoľčian je vo výške 174 m n. m., stred Krnče je vo výške 245 m (preto sa na okolí hovorí: idem na Krnču, bou na Krnči); to je všetkým, ktorí cestujú Ponitrím, dosť nápadné. Aj napriek takejto polohe dedina patrí medzi najstaršie osady v Ponitrí. Pravdepodobne okrem poľnohospodárstva

a dobytkárstva o jej osídlení rozhodovali aj iné okolnosti, azda aj primitívna povrchová ťažba rudy. Napokon v najvčasnejšom stredoveku bývali osady aj v takýchto vyšších polohách, ako o tom svedčia archeológmi skúmané plužiny už zarastené horou, ale s výraznými znakmi po medzných brázdach. Tak je to napr. s osadou na druhej strane Ponitria na terajšej lúke Púšť a v hore okolo veľkomoravskej rotundy Jurko (podľa patrocínia sv. Juraja) nad Nitrianskou Blatnicou vo výške 466 m, ktorá zanikla v druhej polovici 13. storočia. (Kostolište nad Klížom napovedá čosi obdobné.)

Po pravekom a včasnohistorickom osídlení osadili Krnču aj naši slovenskí predkovia, veď leží na starom sídelnom priestore (vo vzdialenosti iba 30 km od Svätoplukovej Nitry). Patrí medzi najstaršie dediny doložené listinami: r. 1183 ostrihomský arcibiskup Mikuláš vrátil nitrianskej kapitule príjem z cirkevného desiatku z tejto už vyvinutej dediny, ako aj zo susedných Praznoviec a Bošian, čo potvrdil listinou pápež Lucius III. I v nasledujúcich storočiach sa dedina viac ráz dostala do listín vďaka dosť častým sporom viacerých jej zemianskych majiteľov medzi sebou i so susednými zemepánmi (r. 1183 *Kernulch,* 1246 *Kernuch,* 1387 *Ladislaus de Kernech),* najmä aj o jej časť Malú Krnču, nazývanú neskôr podľa majiteľa *Stračinou (Zarkafalva).* V prvej polovici 13. storočia sa v osobe *Miku (Mikuláša)* dostala do majetku príslušníkov veľmožského rodu Diviakovcov *(Divéki)* pochádzajúceho z povodia Nitrice. Z Krnče po získaní vzdialenejších Motešíc (z osobného mena *Mojtech,* potom *Motešice,* dedina ľudí Motechových: r. 1208 *Motihe,* 1265 *Motyhe,* 1300 *Maytheh)* vzišiel aj významný rod Motešickovcov-Majténiovcov: po r. 1387 sa Ladislav de Kernech odsťahoval z Krnče na svoj majetok v Motešiciach (pôvodne okres Bánovce nad Bebravou, v súčasnosti už Trenčín) a r. 1434 mu kráľ Žigmund udelil hradné panstvo Sivý Kameň (neskôr so sídlom v Novákoch, okr. Prievidza). Iná vetva z veľmožského rodu Diviakovcov zaujala Bošany, potom aj Veľké Uherce a podľa toho sa aj písala *(Bošáni — Bossányi).* Neveľká Krnča (r. 1980 1548 obyvateľov) má napodiv významné miesto v období feudalizmu.

Staré slovenské osídlenie našlo výraz aj v miestnom názve *Krnča,* ktoré možno dobre spájať s našimi najstaršími miestnymi názvami z obdobia včasného feudalizmu. Predpokladá pôvodného feudálneho majiteľa alebo organizátora z pôvodnejšie rozptýleného osídlenia s osobným menom *Krnko,* prípadne *Krnka, Krnčo, Krnek.* Priezvisko *Krno* je na Slovensku dobre známe. V Čechách a na Morave sú zachované osobné mená *Krnek, Krnec,* ktoré sú zdrobneninami zo zachovaných osobných mien *Krn, Krně.*

Miestny názov *Krnča* je utvorený starou privlastňovacou príponou *-ьjь, -ьja, -ьje,* zanikajúcou už v začiatkoch feudalizmu, ktorá zmäkčovala

predchádzajúcu spoluhlásku *k* na *č*, a označuje Krnkovu, Krncovu osadu: z *Krnk-ja ves* vznikol tvar *Krnča* (označenie *ves* sa ako bežne zrozumiteľné pri názvoch z osobných mien vynechávalo). J. Stanislav (1948, 1956), vyvracajúc nesprávne Fügediho náhľady na rozsah maďarského osídlenia a jeho zásah v Ponitrí na začiatku feudalizmu, pracuje iba s podobou názvu *Krenč*, hoci už r. 1773 sa píše *Krnča* a aj r. 1808 popri *Krnča* sa uvádza (vraj maďarské) *Krencs, Kerencs*. Správne dôvodí, že názov s takouto podobou vznikol už v začiatkoch feudalizmu, dokonca pred príchodom Maďarov. Obdobne je utvorený miestny názov *Trenč* pri Lučenci (r. 1327 *Theurinch*, 1368 *Turinch*, 1808 *Trnčov*, 1827 *Trenč*, maď. *Torincs*), potom *Branč* (z osob. mena *Branko: Brank-jь>Branč*), *Boleráz* (z pôvodného osobného mena *Bolerad-jь>Boleradz* a potom *Bolerac* a napokon podľa *ráz* aj *Boleráz*), kým názov *Sebedraž* (z pôvodného *Sebedrag-jь*) prešiel do stredného rodu (*Sebedražie*).

Zachovaná a súčasná podoba názvu *Krnča* je teda utvorená príponou *-ja* obdobne ako názov *Ľupča (Ľubkova ves: Ľubk-ja), Bytča (Bytkova ves: Bytk-ja), Stanča (Stankova ves: Stank-ja)*. Na hornej Nitre tak vznikol aj názov *Radobica (Radobyt, Radobytova ves: Radobit-ja>Radobica)* a *Drahožica (Drahožit, Drahožitova ves: Drahožit-ja>Drahožica)*, teraz dolina a potok, ale predpokladáme, že je to pôvodný názov Uheriec pred ich zaujatím strážnou osadou Uhercov/Uhorcov.

Zo základu osobného mena *Krno* v odvodenej podobe s rozšírenou slovotvornou príponou *-iš* (teda *Krniš*) pochádza miestny názov *Krnišov* (r. 1266 *Kurumsou*, 1317 *Cormosso*, 1808 *Krnissow*, v súčasnosti spojená obec *Kráľovce-Krnišov*, okres Zvolen). Názov *Krnišov* je však utvorený už v súčasnosti bežnou privlastňovacou príponou *-ov* na rozdiel od starobylého tvorenia príponou *-jь, -ja, -je*. Z osobného mena *Krn(ec)* je na Morave názov mesta *Krnov*, ako aj dedín *Krnčice, Krnůvky* a v Stredočeskom kraji *Krnsko*.

Ak sme vysvetlili pôvod miestneho názvu *Krnča* z osobného mena zo základu *Krn- (Krno, Krnek, Krnčo)*, ktoré sa v príslušných obmenách vyskytuje aj v starých poľských osobných menách (v podobe *Karn-*) a aj u polabských Slovanov, treba vysvetliť, z akého základu pochádzajú tieto osobné mená.

Praslovanským základom je podoba *krъnъ* s významom „zakrnený", ktorý je aj v slovesách *krnieť, zakrnieť* (knižné podoby) s významom „krpatieť, zakrpatieť". Miklosich v Etymologickom slovníku staroslovienske krъnъ uvádza s významom „človek s odrezanými ušami", *okrsiti* „amputare", spomína slovinské *krnja* „krava bez rohov", teda okyptená, *krnjast* „štrbavý, zubatý" a z poľštiny *karniast* „vyškopené prasa" (z Lindeho). Kopečný uvádza cirkevno-slovanské *krъnъ* „zoha-

vený" a krъno-nosъ „mrzák". Bernolák v Slowári má heslo *krňa* iba s významom „Wasserrine", teda odkvapová rúra; uvádza synonymum *rina,* v súčasnej hovorovej slovenčine *rína* i *riňa.* Preto Kálal obdobne aj podľa bystrického úzu vysvetľuje slovo *krňa* ako žľab (porov. *žliebky),* ale aj koryto, čo uvádza aj Machek. Kálal meno *kŕňa* vysvetľuje ako „zakrpatené dieťa, škvŕňa" (u Timravy i *škvrľa).*

V súčasných slovenských nárečiach pomnožné meno *krni* i *krnohi* má význam „primitívne sane z dosky, sane na zvoz dreva" (Zvolenská Slatina), častejšie so zmenou *k>g* a s mäkkým zakončením *grne* s významom „nízke sane so zakrivením zo samorastu" (na Orave v Dol. Lehote, v Honte v Pukanci, Pečeniciach; porov. aj *grňa* vlačuha na saniach v Tlmačoch). Obdobne *krnáč/grnáč* s významom „zakrpatený alebo pokrútený, hrčovitý strom" (porov. chotárny názov *Krnáč* v Bzinách na Orave), „taký kus dreva" (okolie Prievidze), ale aj „pokrútený človek" (Bobrovec v Liptove). *Krnake* sú sánky v Tekovskej Breznici, *krnačke/grnačke* sane v Detve, Laskomerskej, Lutile, Zvolenskej Slatine. V Hlohovci *grnáč* značí „koreň, hrčovitý kus dreva" (Brestovany, Lukáčovce). A zasa podoby *krňa, krne* (Laskomerská, Hliník nad Hronom) majú význam nielen „krivice na sánkach", ale aj „okutie krivíc". Preto *grňa* je i mažiar na strieľanie pred Vianocami (Hlboké, okr. Senica), ostrie noža (Lipt. Mikuláš); *grnka* je želiezko na vreckovom nožíku (Papradno), ale aj pastierska palica s hrčavou hlavicou (Rozbehy, okr. Senica). Azda v obdobnom význame je *krňa* z listiny z r. 1703—31 zo Skalice; v listine sa nachádza v takomto kontexte: *„na kterušto šablu tenž tovariš krňu a križ má sobe kupit".* (Za výpis dokladov z kartotéky Slovníka slovenských nárečí v JÚĽŠ SAV ďakujem J. Nižnanskému.)

Azda by bolo možné uvažovať aj o výklade miestneho názvu *Krnča* z predpokladaného apelatíva *krnča* (*krn-k-ja) s významom „poprehýbaná, zvlnená zem."

So základom *krn* súvisí miestny názov *Krná* v okrese Lučenec (1573 *Korne Lehota,* 1786 *Krena,* 1808 *Krňa)* a *Krnô,* majer pri Stožku (Detva). Pôvodný význam prídavného mena vedie k výkladu miestneho názvu *Krná* (obec s potokom *Krná* v úzkej doline v južnej časti veporského Slovenského rudohoria): dedina podľa terénu pokrútená (ako krnáč), prípadne aj v sociálnom význame ako dedina nevyvinutá, bez plnosti práv lehoty.

Historik Lukačka v dobrej príležitostnej publikácii *Krnča (1183—1983),* ktorú vydal MNV v Krnči r. 1983 (publikácia má 85 strán) a ktorou rodák z tejto obce veľmi vhodne pripomenul jej historickosť pri príležitosti prvej správy o obci z r. 1183, nevyhol sa ani otázke pôvodu názvu obce: „Podľa niektorých jazykovedcov (Stanislava) aj

samotný názov *Krnča* súvisí s poľnohospodárstvom *(krňa* — prasa). Tento dohad by mohol potvrdzovať fakt, že rozsiahle krnčianske žaluďonosné lesy poskytovali vhodný priestor na pasenie ošípaných, čo bolo až do konca feudalizmu celkom bežným spôsobom ich výkrmu" (s. 8).

Stanislav o podobe miestneho názvu *Krnča* nepísal, a ako sme uviedli, podobu *Krenč* vysvetľoval z miestneho názvu. V diele *Slovenský juh v stredoveku* však v hesle *Környe (Környe* k r. 1440—46 v Zadunajsku) a *Körösi (Kornye, Karnyaszó, Kernye)* uvádza ako pôvod meno *krňa* vo význame „prasa" pravdepodobne podľa Kniezsu (AECO I, 175—177), spomínajúc aj zo starého južného Zemplína miestny názov *Karna;* lenže význam „prasa" sa inde u nás nedokladá. (Zo Spišského Štvrtka sa dokladá *kernos* „plemenný kanec" a z Dlhej Lúky pri Bardejove *kernoz* i *kermoz.)*

V slovenčine jestvujú miestne názvy odvodené od zvieracích mien napr. *Horné* a *Dolné Srnie* na Považí, *Medvedzie* na Orave, je aj *Medvecké, Ovčie* v Šariši, *Ovčiarsko* pri Žiline, je *Jelenec,* sú *Rybky, Ptičie* (od vták), *Jastrabie* a viac názvov od slova *sviňa:* dedina *Svinica* v okrese Košice, *Svinice* v okrese Trebišov; pri potoku *Svinica* (okres Topoľčany) je *Svinná* (r. 1439 *Zwynna),* na západ od Prešova dedina *Svinia* (pôv. *Svinia ves)* pri potoku *Svinka.* Miestne názvy od slova *krňa* vo význame „prasa" však nemáme.

Z našich predchádzajúcich výkladov vyplýva, že aj v zhode s výkladom pôvodu českých miestnych názvov z osobného mena (Šrámek) pridržiavame sa výkladu miestneho názvu *Krnča* zo slovenského osobného mena *Krnko, Krnek* s významom „Krnkova ves" čiže *Krnča.*

Poznámka. S obcou *Krnča* na západ od Topoľčian sa pletie iná zaniknutá *Krnča* v doline Vyčomy, ktorá bola súčasťou majetkov kláštora na Klíži. R. 1293 sa uvádzajú osady kláštora v jednej méte: *Clus* (Klíž), *Glodna* (azda v doline Hlomná), *Petres et Kernech.* Už v r. 1246 v susedstve majetku, ktorý predali zemani z Krásna (v súčasnosti časť Nedanoviec), sa uvádza táto Krnča ako *Kernuch* (porov. Šmilauer 1932). Túto Krnču pripomínajú chotárne názvy *Krnice* a *Veľké Krnice* (dokrivené role v svahu; zistené výskumom r. 1974) v katastrálnom území Klížskeho Hradišťa. O. Krupica pri archeologickom výskume tam nachádzal stredoveké črepy (ústne oznámenie). Podoba *krnice* vznikla priklonením k všeobecnému podstatnému menu (obdobne *krny, krnačky)* po strate významovej súvislosti s pôvodným menom *Krny* a *Krnča.* Podoba *Kernech* i *Kernuch* (v listinách) je odrazom domácej podoby *Krenč* (a jestvujúcej podoby *Krnča)* so vsuvnými samohláskovými písmenami písárov kancelárií, kým *č* sa v latinských listinách zapisovalo ako *ch.* Vyrovnávanie sa jednotného tvaru základu *(krn, Krnča)* bolo prirodzeným dôsledkom vývinových tendencií slovenčiny v oblasti jej morfológie.

5. apríla č. 1, Ružomberok

LITERATÚRA

HOLUB, J. — KOPEČNÝ, F.: Etymologický slovník jazyka českého. 3. vyd. Praha, Stát. nakladatelství učebnic 1952. 575 s.

HOSÁK, L. — ŠRÁMEK, R.: Místní jména na Moravě a ve Slezsku I.—II. Praha, Academia 1970.

KÁLAL, K. — KÁLAL, M.: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. Banská Bystrica, vlastným nákladom 1923. 1212+104 s.

LUKAČKA, J.: Krnča (1183—1983). Krnča, MNV 1983.

MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha, Nakladatelství ČSAV 1957. 627 s.

MIKLOSICH, F.: Etymoligischec Wörterbuch der slawischen Sprachen. Wien 1886.

Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959—1968. 6 zv.

STANISLAV, J.: Slovenský juh v stredoveku. I.—II. Martin, Matica slovenská 1948.

STANISLAV, J.: Dejiny slovenského jazyka. I. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1956. 590 s.

SVOBODA, J.: Staročeská osobní jména a naše příjmení. Praha, Nakladatelství ČSAV 1964. 320 s.

ŠMILAUER, V.: Příručka slovanské toponomastiky. Praha, Academia 1970. 215 s.

ŠMILAUER, V.: Vodopis starého Slovenska. Praha—Bratislava, Nákl. Učené společnosti Šafaříkovy 1932. 564 s. (+ mapy)

ROZLIČNOSTI

Nebo a nebesá

Slovo *nebo,* ako sa to uvádza v Morfológii slovenského jazyka (Bratislava 1966, s. 115), má v množnom čísle popri tvaroch so samohláskou *á* aj tvary s dvojhláskou *ia:* nom. a akuz. pl. *nebesá/nebesia,* dat. pl. *nebesám/nebesiam,* lok. pl. *nebesách/nebesiach.* V Príručke slovenského pravopisu pre školy od J. Oravca a V. Lacu (Bratislava 1973, s. 90) sa hovorí, že slovo *nebo* v množnom čísle má rozšírený základ a pri ňom dvojtvary: *nebesá* (pôvodný tvar) — *nebesia, nebesám — nebesiam, o nebesách — nebesiach, nebesami.* Ďalej sa tu píše, že slová *kolesá* a *slovesá* majú iba pôvodné tvary a že slovo *prsia* má iba novšie tvary *(prsia, prsiam, prsiach)* podľa vzoru *srdce.* Aj E. Pauliny uvádza, že slovo *nebo* v pl. má rozšírený kmeň a v niektorých pádoch sú dvojtvary (Slovenská gramatika. Opis jazykového systému. Bratislava 1981, s. 117). Slovník slovenského jazyka (2. zv.,

Bratislava 1960, s. 314) po slove *nebo* spomína v zátvorke ako zastaraný tvar *nebe* a potom po skratke pomn. spomína tvary *nebesá/-ia, -bies, -sám/-siam, -sách/-siach* a *-sami.* Tu je najprv dôležité konštatovanie, že Morfológia slovenského jazyka, Príručka slovenského pravopisu pre školy od J. Oravca a V. Lacu a Slovenská gramatika od E. Paulinyho hovoria o tvaroch množného čísla substantíva *nebo,* Slovník slovenského jazyka uvádza tvary *nebesá/-ia* so skratkou pomn. polotučne rovnako ako slovo *nebo,* čo by znamenalo, že vlastne existuje jednak substantívum *nebo* a jednak ďalšie, pomnožné podstatné meno *nebesá/-ia.* Tejto otázke chceme venovať pozornosť pri inej príležitosti, tu si chceme všimnúť používanie tvaru *nebesá* v jednom osobitnom prípade.

Slovník slovenského jazyka pri treťom význame slova *nebo* zaznamenáva tvar *nebesá* s výkladom „zvolanie vyjadrujúce obyč. úžas, prekvapenie, hrôzu". Výraz *nebesá* v tomto význame sa používa samostatne ako zvolacia veta, po ktorej sa píše výkričník, alebo sa používa v rámci vety ako výraz, ktorý sa oddeľuje čiarkou. Napr. *Nebesá!* (Timrava, Spisy, 1942, s. 168). — *Ó, nebesá* (J. Hrušovský, Pompíliova madona, 1956, s. 72). — *Keby som ja bol vedel, čo pánt chystajú! Nebesá!* (Slovenské pohľady, *64,* 1948, s. 690). — *Nebesá, vzdychol si Reynolds* (L. La Rosová, B. Tanenbaum, Štyri farby smrti, prel. J. Petro, 1983, s. 200). Niekedy sa po tomto výraze píšu tri bodky, čo je tiež znak istej samostatnosti. Napr. *Nebesá... vraj bežnú rutinu* (tamže, s. 53). Treba ďalej poukázať na to, že v tomto prípade sa používa iba tvar *nebesá* s koncovým *-á,* nikdy nie tvar s koncovým *-ia (nebesia).*

Keď si bližšie všímame používanie podoby *nebesá* vo zvolaní, vidíme, že tu už nastáva slovnodruhová zmena, že tu vlastne vzniká nové slovo, ktoré patrí do iného slovného druhu. Ide tu o zmenu tvaru podstatného mena na citoslovce. Citoslovcia ako amorfné slová, ktoré vyjadrujú spontánne, pojmovo nespracované zážitky z oblasti citu, vôle a vnímania (Morfológia slovenského jazyka), vznikajú aj z podstatných mien, a to z vokatívu a zo zvolacieho a oslovovacieho nominatívu, napr. *bože, ježišmáriajozef, beda* (tamže, s. 824—825). E. Pauliny sa v cit. práci (s. 208) zmieňuje o tom, že funkciu citosloviec plnia často aj zvolacie výpovede a niektoré pôvodné vokatívy, napr. *Hanba, Poďme, Sem sa, Hore ho, Ticho.* V našom prípade nejde však už iba o používanie tvaru nom. pl. substantíva *nebo* vo funkcii citosloviec, ale o vznik nového slova, citoslovca *nebesá.* Najlepšie svedčí o tom tá skutočnosť, že sa ako výraz vyjadrujúci zvyčajne úžas, prekvapenie alebo hrôzu používa iba podoba *nebesá* s koncovým *á,* nie aj podoba *nebesia* s koncovým *ia.* Varianty *nebesá* a *nebesia* sa už v tomto prípade nemôžu ľubovoľne zamieňať, nie sú to už vlastne va-

rianty na vyjadrenie spomenutého významu, ale je to iba výber jedného z nich ako nového slova s odlišnou slovnodruhovou charakteristikou. To znamená, že v lexikografických príručkách by sa samostatne malo uvádzať slovo *nebesá* ako citoslovce a slovo *nebesá* by sa malo aj v gramatických príručkách zaznamenať pri citoslovciach.

Citoslovce *nebesá* vzniklo podobne ako niektoré iné interjekcionálne výrazy z podstatného mena, a to z nominatívu plurálu. Zaraďuje sa medzi iné citoslovcia, ktorými sa tiež vyjadruje úžas, údiv alebo prekvapenie, napr. *bože, kristepane, ježišmáriajozef* a podobne.

Ladislav Dvonč

O názve Watergate

Slovná zásoba prirodzených jazykov sa obohacuje viacerými spôsobmi, ktoré možno zovšeobecniť v zásade do troch typov: a) tvorenie neologizmov, b) tvorenie nových slov podľa modelov už jestvujúcich pomenovaní a c) významové alebo štylistické prehodnotenie výrazov s pôvodnou sémantickou a štylistickou platnosťou. Mnohokrát sa tieto postupy kombinujú, čo platí aj o pomenovaní *Watergate/watergate*.

Pôvodné pomenovanie *Watergate* nebolo nič viac ako vlastným menom komplexu inštitúcií, budov a hotelu vo Washingtone, ktoré vznikli v údolí s tým istým menom (porov. *water* — voda, *gate* — hať). Tak to bolo však iba do toho času, kým sa *Watergate* [vysl. vótʳgejt] „nepreslávil" istou udalosťou, ktorou sa veľmi rýchlo dostal až do povedomia svetovej verejnosti. Práve toto inštitučné centrum bolo totiž miestom, kde sa odohral jeden z najznámejších politických škandálov spojený s odcudzením dokumentov politického charakteru. Týmto politicko-špionážnym činom si chcel v r. 1972 pomôcť v boji so svojimi protivníkmi, ako je známe, republikánsky prezident USA Richard Nixon, čo mu však neskoršie zlomilo politické väzy a stalo sa v istom zmysle morálnou traumou americkej verejnosti. Slovo *Watergate* sa v dôsledku toho začalo v americkej i zahraničnej tlači používať tak často, že nevyhnutne došlo k jeho apelativizácii, zovšeobecneniu. Začalo sa používať vo všeobecnom význame „politický škandál spojený so špionážou, s odcudzením politických dokumentov" a miestami aj písať s malým začiatočným písmenom. Keďže však v americkej politike takéto spôsoby ostali naďalej obľúbeným manévrom v boji s politickými nepriateľmi, dalo to vznik ďalším názvom ako *Samoagate, Oilgate, Debategate, Papergate* a pod., ktorými sa pomenúvajú ďalšie podobné udalosti.

Kým prvá časť týchto zložení lokalizuje alebo ináč určuje udalosť, o ktorú práve ide, druhá časť *-gate,* ktorou sa naráža na aféru R. Nixona, sa stáva produktívnym slovotvorným prostriedkom, vlastne morfémou.

Jedna z posledných afér tohto druhu, ktorú novinári pohotovo pomenovali na *debategate,* je z r. 1980, keď vyšlo najavo, že počas predvolebnej kampane sa Reaganov volebný tím dostal k politickým rozborom a taktickým inštrukciám svojho rivala, vtedajšieho prezidenta Jamesa Cartera. R. Reagan mohol potom nastúpiť do debaty (odtiaľ názov *debategate)* pred televíznymi kamerami vopred vyzbrojený znalosťou argumentácie svojho súpera.

V našej tlači sa uvedené politické neologizmy vyskytujú vo forme zápisu s veľkým i malým začiatočným písmenom. Pravda, keďže ide už o apelativizované výrazy, je primerané písať ich s malým začiatočným písmenom. Vo väčšine prípadov sa uvádzajú v úvodzovkách, čo je dôsledkom istej exkluzívnosti uvedených pomenovaní. Názvy *watergate, druhý watergate, oilgate, debategate* a pod. sú však rozhodne prejavom schopnosti žurnalistov vtipne, krátko a ak treba i s potrebnou dávkou irónie, pomenúvať udalosti, s ktorými sa vo svetovej politike stretáme.

Slavo Ondrejovič

SPRÁVY A POSUDKY

29. Hviezdoslavov Kubín

V dňoch 5.—9. októbra 1983 sa konal v Dolnom Kubíne už 29. ročník celoslovenskej súťažnej prehliadky záujmovej umeleckej činnosti v umeleckom prednese — *Hviezdoslavov Kubín* (HK). Tento ročník sa niesol v znamení 35. výročia februárového víťazstva československého pracujúceho ľudu. Naplnila ho súťaž v amatérskom prednese jednotlivcov a súťaž divadiel poézie. V Kubíne súťažne vystúpilo 28 jednotlivcov — víťazov krajských kôl a 4 divadielka poézie: Divadlo za múrom pri DO SZM Čierne Kľačany, Plastické divadlo pri Dome ROH v Bratislave, Divadlo poézie pri Strednej hotelovej škole v Kežmarku a divadlo poézie KNAP pri PF v Banskej Bystrici.

Okrem súťažných vystúpení prebehlo tu aj viac sprievodných akcií. Treba spomenúť úvodný večer venovaný konfrontácii českého a slovenského amatérskeho prednesu diel súčasnej českej a slovenskej literatúry, ktorý bol zameraný na 35. výročie Víťazného februára, spomienkový program venovaný pamiatke T. H. Florina, besedy s členmi delegácie Zväzu slovenských spisovateľov. No nemožno obísť ani stretnutie slovakistov a rusistov v rámci II. ročníka celoslovenského seminára Asociácie rusistov Slovenska s názvom

Konfrontácia interpretačných snáh v slovenskom a ruskom umeleckom prednese, nesúťažné vystúpenia divadelného súboru Šnúrka z Hurbanova, vystúpenie súboru Nepojízdná housenka z Brna, laureáta zvláštnej ceny poroty na XXVI. Wolkrovom Prostějove a napokon recitáciu Kainarových básní v podaní M. Kovaříka z Prahy.

Na 29. HK sa venovalo veľa pozornosti detskému prednesu. Vystúpenie najlepších detských recitátorov, ktorých vybrali krajskí metodici, prinieslo možnosť konfrontácie úrovne recitátorov z jednotlivých krajov. Tento rok sa toto podujatie rozšírilo o odborný seminár s tematikou umeleckého prednesu detí, ktorý viedol dr. R. Lesňák, CSc.

Keďže tu nemôžeme podrobne charakterizovať všetky podujatia 29. HK, pristavíme sa iba pri súťažných vystúpeniach.

Jednotlivci (z toho 6 chlapcov) súťažili v dvoch kategóriách: štvrtú kategóriu tvorili stredoškoláci, piatu kategóriu vysokoškoláci a recitátori z radov pracujúcich. Výber prednášaných textov inklinoval k cudzím autorom: šiesti recitátori prišli s textami slovenských autorov, ďalší šiesti siahli po dielach z ruskej a sovietskej literatúry a ostatní si vybrali preklady z klasickej a súčasnej svetovej literatúry. V súťaži jednotlivcov bolo badať podstatné rozdiely medzi 4. a 5. kategóriou v obidvoch žánroch: piata kategória bola na vysokej úrovni, stredoškolákom sa nie vždy podarilo získať nadhľad nad textom. Možno konštatovať, že väčšina recitátorov si dobre poradila s výberom textu z ideového i obsahového hľadiska. Mnohí z recitátorov poézie si však vybrali textovo zložitejšie básne určené na tiché čítanie a veľmi náročné na ústny prednes. Preto do budúcnosti stojí pred recitátormi neľahká úloha: hlbšie študium gramatiky básne a gramatiky prózy ako textu. Ak sme v správe o 27. HK (pozri Kultúra slova, *16,* 1982, s. 52—54) konštatovali, že niektoré prejavy boli z jazykovej stránky nedbanlivé, pričom sa vyskytlo viacero priestupkov proti ortoepickej norme a zreteľnej artikulácii, o 29. ročníku HK môžeme povedať, že jazyková kultúra recitátorov bola z tejto stránky na želateľnej výške.

Na 29. HK dominovala próza ľahko vnímateľná na rozdiel od ťažších básnických textov. Zaznamenali sme dva vrcholy: Šelepákovej technicky dokonalý, štýlovo čistý, mäkký ženský prednes Kuprinovej *Sulamit* a Zemaníkov sugestívny a zaangažovaný špičkový amatérsky prednes Popoviciho *Ipovej smrti.* Zaujala aj zrelá recitátorka Jombíková s precíteným prednesom Čechovovho *Jágra,* dobrý Fedérov prednes *Diogenovho suda* od autorov Chajta a Kurľandského. Pozornosť vzbudil Milčákov prednes, Matúšova strhujúca interpretácia Orkényovej *Vojenskej nemocnice,* ako aj silne vnútorne prežitý prejav Mičkovičovej.

V poézii k najväčším zážitkom nepochybne patrili prednesy Behúlovej a Bobockej. Behúlová súťažila s technicky dokonalým, presvedčivým a moderným prednesom Jeffersonových *Žien od mysu Sur* — s expresívnou drámou o človeku, ktorý nakoniec zvíťazí. Bobocká príjemne prekvapila prednesom Ritsosovej *Sonáty mesačného svitu.* Zaujímavý bol Hamuliakovej hlboko citový prednes Clausovho *Predvolania,* zaujal Vilhanovej svojský prednes Lorcu, pôsobivý Slugeňov prednes, ucelená výpoveď Volavkovej, Thákurove básne v citlivom podaní Bognárovej...

V súťaži divadiel poézie vystúpilo ako prvé Divadlo za múrom z Kľačian,

ktoré prišlo do Kubína po víťazstve v krajskom kole v Modre. Uviedlo Prévertovu báseň *Stromy*. Inscenácia so zaujatím vypovedala o dramatickom konflikte dvoch svetov, o súboji ľudskej zloby s prírodou a vystríhala pred ekologickou katastrofou. Všetky zložky predstavenia tvorili metaforickú zložku jeho vlastnej výpovede (hlavná cena MK SSR).

Divadlo poézie pri Strednej hotelovej škole v Kežmarku vystúpilo s kompozíciou *Hra na pohyb*. Usilovalo sa vypovedať o prínose a úskaliach pohybu — životnej nevyhnutnosti človeka.

Divadlo poézie KNAP prišlo s poéziou nonsensu a absurdity — s výberom epizód s Carollovej knihy *Alička v krajine za zrkadlom*.

Plastické divadlo vystúpilo s básňou J. Buzássyho *Odysseov návrat*. Kolektív skúsených recitátorských osobností vytvoril zaujímavé predstavenie s dôrazom na slovo básnika.

Zážitkom bolo vystúpenie súboru Nepojízdná housenka z Brna, zostavené z úryvkov a drobných veršov z diela J. Horu, ktoré našli ohlas v životnej skúsenosti recitátorov a tvorili ich generačnú výpoveď.

Na záver možno o 29. ročníku Hviezdoslavovho Kubína konštatovať, že všetky úlohy, ktoré pred organizátorov postavila koncepcia tohto ročníka HK, sa splnili. Mohli sa splniť aj očakávania divákov. Bolo si z čoho vybrať. A určite je čo očakávať od jubilejného 30. ročníka Hviezdoslavovho Kubína.

Katarína Matějová

Praktická terminologická príručka

(POŠTOLKOVÁ, B. — ROUDNÝ, M. — TEJNOR, A.: O české terminologii. Praha, Academia 1983. 132 s. + 10 obr.)

Pomerne dlhý čas čakali záujemcovia na novú zhrnujúcu popularizačnú prácu o českej terminológii. *Příručka o českém odborném názvosloví* — práca K. Sochora, dnes už osemdesiatročného nestora českých terminológov — vyšla totiž v r. 1955, teda takmer pred tridsiatimi rokmi. Ale to nijako neznamená, že sa v českej jazykovede nerozvíjala terminologická práca v teoretickej i aplikovanej zložke. Veď len každý z autorov posudzovanej práce sa do terminologického výskumu zapojil sériou závažných štúdií alebo článkov. Ide napr. o štúdie, v ktorých sa skúmal vplyv odbornej terminológie na národné jazyky, terminologizácia slovnej zásoby češtiny, špecifickosť významu termínov (porov. štúdie B. Poštolkovej v časopise *Slovo a slovesnost* 1977, 1979, 1980 a iné práce). Ďalej možno uviesť štúdie o vytváraní terminologických pojmových systémov (M. Roudný v zb. *Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti* z r. 1979), články o typoch definícií termínu, o terminologickej práci vo svete (ten istý autor napr. v časopise *Názvoslovní zpravodaj zemědělský*). Spomenúť hodno aj realizáciu takého veľkého terminologického projektu, ako je dvojzväzkový *Slovník slovanské lingvistické terminologie*, na ktorom má značné zásluhy A. Tejnor, tretí člen autorského kolektívu recenzovanej príručky. (Prehľad o jeho práci v oblasti

terminológie pozri v časopise Naše řeč, 66, 1983, s. 100—101.) Ak sa k výskumným prácam priráta organizačná a praktická činnosť autorov v okruhu terminológie, vynikne ešte plastickejšie, že príručku *O české terminologii* napísali autori dobre poznajúci terminologickú problematiku.

Medzi staršou prácou K. Sochora a prácou autorskej trojice jestvuje istá filiácia — v obidvoch prácach sú informácie o tvorení termínov, o prevzatých slovách vo funkcii termínov, o kompozitách atď. —, ale jestvujú aj významné rozdiely. Prejavujú sa jednak prehĺbenejším a systematickejším spracovaním jednotlivých tém, jednak zaradením takých samostatných kapitol, ktorými sa približujú používateľovi príručky základy terminologickej teórie. Napr. v kapitole *Utvářenost (struktúra) termínu* (s. 34—57) sa v zhode s najnovšími slovotvornými výskumami tvorenie termínov prehľadne zatriedťuje do troch typov: morfologické tvorenie (sem sa zaraďuje odvodzovanie, skladanie a skracovanie slov), syntaktické tvorenie (problematika viacslovných termínov) a napokon sémantické tvorenie (spresňovanie významu termínov pochádzajúcich z bežnej slovnej zásoby, metafora a metonymia v terminológii). Pre terminologickú prax sú v tejto kapitole cenné štatistické údaje, medzi nimi azda na prvom mieste údaj, že v skúmanom súbore 11 414 termínov bolo iba 22,5 % jednoslovných termínov. To je vážny argument proti nástojčivému dožadovaniu sa iba krátkych (jednoslovných) termínov v každej pomenovacej potrebe. Štatistickými údajmi sa podopierajú aj ďalšie javy súvisiace s terminológiou: preberanie termínov z cudzích jazykov, výskyt tzv. synchrónne cudzích slov v súvislom texte (pozri s. 58, 72) ap.

Spomedzi kapitol predstavujúcich teóriu terminológie treba osobitne vyzdvihnúť kapitolu *Pojmenovávaná skutečnost, pojmy, názvy* (s. 24—30) a kapitolu *Vlastnosti termínů* (s. 62—83). V prvej sa venuje pozornosť vymedzeniu významu slova *termín* (pojmenovávaní pojmu v systému pojmů některého vědního nebo technického odboru, s. 24) a slova *pojem* (zovšeobecněný obraz těch stránek předmětu, které jsou pro lidské poznání podstatné, s. 26). Okrem toho sa načrtáva vzťah medzi pojmom a termínom, ktorého objasnenie je zaujímavé z teoretického a dôležité z praktického hľadiska. V súvislosti s vymedzením pojmu sa správne zdôrazňuje, že pojem nie je nemenný jav (entita), ale že je to jav dynamický ako poznávanie vôbec. Pravda, sama citovaná definícia pojmu — iná definícia sa uvádza na s. 25 — má črty statickosti a do istej miery je nedialektická (porov. Kultúra slova, *8*, 1974, s. 130). V novšej filozofickej literatúre sa preferuje také chápanie pojmu, v ktorom sa vychádza zo vzťahu pojmu k jeho logickému spektru, t. j. súboru predikátov — výpovedí o pojme, z ktorých každá znamená novú informáciu o jeho vlastnostiach. Treba upozorniť, že v citovanej definícii pojmu došlo k zámene slova *odraz* slovom *obraz* (porov. Československý terminologický časopis, *3*, 1964, s. 134).

V kapitole *Vlastnosti termínů* sa všetky postulované vlastnosti preberajú v súvzťažných dvojiciach: ustálenosť a systémovosť, medzinárodnosť a významová priezračnosť, presnosť a nosnosť (bolo by azda vhodné nahradiť tento tradičný termín s nejasnou motiváciou termínom *derivatívnosť*), nocionálnosť a expresívnosť, jednomennosť a synonymita, jednoznačnosť a viacznačnosť, ústrojnosť a funkčnosť (preferuje sa domáci termín *úkonnosť*).

Prirodzene tu nejde o párovosť v takom zmysle ako pri niektorých filozofických termínoch, napr. podstata a jav, čas a priestor. Ale aj tak zoradenie vlastností termínu do korelovaných dvojíc možno pokladať za dobré riešenie, lebo už samo čiastočne naznačuje, že pri aplikácii môže v praxi vzniknúť napätie v smere vyznačenom uvedenými dvojicami a súbežne s tým potreba rozhodnúť v prospech jednej alebo druhej vlastnosti. Tieto vlastnosti autori neabsolutizujú jednu na úkor druhej, no pokladajú ich za pevný rámec seriéznej terminologickej práce. Zdá sa však, že z hľadiska tvorenia nových termínov je vhodnejšie hovoriť o terminologických kritériách než o vlastnostiach termínov (porov. Kultúra slova, *1*, 1967, s. 130—132). Vlastnosti termínov sa vhodne ilustrujú na konkrétnych príkladoch. Krátkym rozborom týchto príkladov sa dokumentuje rozhľadenosť a bohaté skúsenosti z terminologickej praxe, ako aj schopnosť presvedčiť používateľa príručky názorným príkladom ako najúčinnejším argumentom. V tejto súvislosti spomenieme aspoň dvojice termínov *neurčitý způsob — neurčitek, hromosvod — bleskosvod, vteřina — sekunda,* analyzované v súvise s vlastnosťou ustálenosti a systémovosti. Za zmienku stojí aj zdôvodnenie, prečo stroskotali niektoré pokusy zaviesť domáce termíny namiesto internacionálnych (porov. napr. *televize — *rozvid, *rozjev, *rozsvit, *zvukoobraz, *vidník),* ďalej upozornenie na zdanlivé internacionalizmy ako falošných priateľov prekladateľov (porov. čes. *benzín,* fr. *essence,* angl. *petrol* atď.), o ktorých sa píše v súvislosti s vlastnosťou medzinárodnosti a významovej priezračnosti. Z hierarchie vlastností termínu možno usudzovať, že za najdôležitejšiu vlastnosť sa pokladá ustálenosť, keďže zaručuje bezporuchovú odbornú komunikáciu, a hneď popri nej systémovosť, keďže práve na základe systémovosti sa dá terminológia usporiadať najracionálnejšie. Pravda hierarchia je fakultatívna — v iných terminologických prácach môže byť iná, príp. sa nemusia postulovať všetky uvedené vlastnosti termínu.

Užitočný informatívny prehľad o terminologickej práci v medzinárodnom meradle je v kapitole *Koordinace, stabilizace a normalizace názvosloví* (s. 84—94). V tejto kapitole sú dôležité upozornenia na niektoré dokumenty ISO, napr. na dokumenty, v ktorých sa zdôrazňuje požiadavka systémového prístupu k terminológii, upozorňuje sa na viaceré otázky logiky a jazykovedy súvisiace s pojmami a vytváraním pojmových sústav, na výhody medzinárodného zjednocovania obsahu pojmov a i.

Podobne ako informácia o terminologickej práci v medzinárodnom meradle je pre prax prospešná špecifikácia a charakteristika slovníkov (v kapitole *Slovníky a terminologie,* s. 99—118). Osvetľuje sa v nej postavenie termínov v základných dielach českej lexikografie a spôsob ich spracovania. Prirodzene, nejde o úplný súpis českých slovníkových prác, ide najmä o to, aby sa ukázalo, aké typy slovníkov jestvujú, a aby sa pripomenula ich užitočnosť pre terminologickú prax. Napokon užitočný je každý slovník, ak je „dobre a účelne spracovaný" (s. 117). Kapitolu vhodne dopĺňajú ukážky z niektorých typov slovníkov, ktoré sa hádam mali zaradiť pred súpis literatúry, teda tesne za kapitolu, ktorej sa bezprostredne dotýkajú.

Stručná reprodukcia obsahu popularizačnej knižky *O české terminologii* by sa dala doplniť aj ďalšími zaujímavými zisteniami. Povedzme upozornením

na tendencie v spôsoboch pomenúvania, na tlak jednotlivých internacionalizmov aj internacionálnych terminologických sústav na české názvoslovie, ktorý je v jednotlivých prípadoch taký silný, že sa vytláčajú aj tradičné a systémovo pevné sústavy, napr. klasická česká sústava názvov kyselín a kysličníkov. Ale to všetko si pozorný používateľ nájde pri riešení konkrétneho terminologického problému sám. Škoda, že mu pri hľadaní nemôže pomôcť dostatočne podrobný vecný register.

V príručke *O české terminologii* dostáva československá názvoslovná prax potrebného a spoľahlivého sprievodcu. Terminologická činnosť je totiž v súčasnosti náročná najmä preto, že sa pri nej kombinujú poznatky konkrétneho odboru s poznatkami logiky a jazykovedy, ale aj preto, že i do tejto sféry ľudskej aktivity čoraz viac preniká počítačová technika. Príručka je aktuálnym príspevkom k zracionálneniu terminologickej práce a k regulácii terminologickej činnosti ako tej zložky jazykovej kultúry, kde sú najlepšie predpoklady na regulačné zásahy.

Ivan Masár

Na margo jedného prekladu

[KONDRATOV, A.: Kniha o písme. Bratislava, Smena 1981. 280 s.]

Vydavateľstvo Smena vykonalo záslužný edičný čin, keď v edícii *Sputnik* vydalo preklad knihy Alexandra Kondratova *Kniga o bukve,* ktorou popularizuje vedecké poznatky širokého kultúrneho dosahu a pomerne málo známe širšej verejnosti. Okrem toho autor ako hlboko erudovaný odborník v oblasti dejín písma prináša aj niektoré nové poznatky založené na výsledkoch vlastného výskumu. Preto je jeho výklad zasvätený a pôsobí presvedčivým dojmom. Rovnako sa treba poďakovať prekladateľke diela za to, že sa vôbec podujala na takú náročnú prácu, akou preklad odbornej knihy tohto druhu nesporne je. Písmo totiž nie je čisto lingvistická otázka, akoby sa to mohlo na prvý pohľad zdať, lebo úzko súvisí s problematikou a problémami ďalších vedných disciplín, akými sú napr. história, archeológia, etnografia a pod. To kladie na prekladateľa zvýšené nároky aj z hľadiska dôkladnej znalosti odbornej terminológie príslušných vedných odborov a disciplín. Autor knihy operuje aj niektorými novými pojmami, termínmi či názvami, prípadne takými termínmi, ktoré sú v našej odbornej literatúre menej známe a menej zaužívané; aj to nútilo prekladateľku hľadať, resp. priamo tvoriť slovenské ekvivalenty.

V preklade, ktorý vcelku adekvátne tlmočí obsah originálu, sú, žiaľ, aj chyby, ktoré nielen znižujú jeho úroveň, ale môžu aj dezorientovať či priamo zavádzať čitateľa. Tieto chyby majú rozličné príčiny a týkajú sa rôznych oblastí.

Predovšetkým je to oblasť termínov či iných pomenovaní, pre ktoré slovenčina nemá zaužívaný ekvivalent, a tak prekladateľ ho musí vytvoriť. Takto vznikli termíny ako: *fonetik* (s. 146) označujúci prvok slova, *konvenčné písmo* (s. 26), *alfabetizácia písma* (s. 170) a pod., kde použitím už inak obsadeného termínu prekladateľ môže informáciu skresliť alebo znejasniť.

Mnohé chyby však vyplývajú z nepoznania už existujúceho termínu, napr. *staroždidovský jazyk* (s. 186) namiesto *starohebrejský, činológovia* (s. 161) namiesto *sinológovia, prerývka* (s. 171), *rozdeľovník* (s. 173), *rozrývka* (s. 184) namiesto *slovný predel,* alebo z nepoznania významu ruského slova, napr. *prístavky* (s. 109) namiesto *predpony, odtlačky* (s. 157) namiesto *tlačové chyby, nevlastní súrodenci* (s. 194) namiesto *bratranci, turecké jazyky* (s. 214) namiesto *turkotatarské jazyky, pamätníky* (s. 219) namiesto *pamiatky.* Niektoré chyby možno pripísať na konto nepozornosti či nedostatočnej starostlivosti prekladateľky alebo redakcie. *Parsovia* (s. 250), správ. *Parti* (s. 251), *Mesapijci* (s. 203), správ. *Messapovia* (s. 204), *nabatajský,* správ. *nabatejský* (s. 239), *Mandžurovia* namiesto správneho *Mandžuovia* a pod.

Nepríjemné sú i zrejmé tlačové chyby, napr. namiesto podoby názvu *Nivchovia* sa uvádza podoba *Pivchovia* (s. 39), namiesto slova *kolík* slovo *kotlík* (s. 54), namiesto spojenia *dávna minulosť* spojenie *slávna minulosť* (s. 217), namiesto *veľkého H,* ktoré má dokumentovať rozdielnosť čítania toho istého znaku v latinskej abecede a v azbuke, *malé h,* namiesto spojenia *černorizca* (t. z. mnícha) *Chrabra* čítame *černoritza Chrabara* (s. 209) a pod.

Výhrady možno mať aj proti tomu, že v preklade sa hovorí o písme *založenom* (s. 211) a nie *utvorenom Cyrilom,* že namiesto obyčajných výrazov *veľké a malé písmená* (v origináli: *propisnyje, stročnyje bukvy)* sa používajú latinské termíny z rozdielnych sústav: *verzálky* a *minuskuly* (s. 208) (antonymum k *minuskule* je *majuskula)* a pod. Mnohé z týchto chýb mohla odstrániť pozorná vydavateľská redakcia.

Poukazom na uvedené chyby sme chceli len ilustrovať náročnosť odborného prekladu a dôležitosť dôkladnej jazykovoodbornej prípravy naň, ako aj potrebu maximálnej koncentrácie na obsah, ak sa chce aj skúsený prekladateľ vyvarovať nepríjemných chýb.

Chceli by sme na záver vyjadriť želanie, aby naše vydavateľstvá v svojich edičných plánoch ešte viac rozšírili priestor pre taký druh literatúry, ktorý sprostredkúva širokej verejnosti prístupnou formou najnovšie vedecké poznatky z rozličných odborov ľudskej činnosti.

Dezider Kollár

SPYTOVALI STE SA

Mať kolíziu. — J. Pertzian zo Zvolena: „Podľa Slovníka slovenského jazyka má slovo *kolízia* význam „kríženie, rozpor, zrážka". Podobne ho vysvetľujú aj slovníky cudzích slov. Naši televízni športoví komentátori ho však používajú aj v inej súvislosti. Napr. bežec zhodil pri pretekoch prekážku a komentátor to komentoval slovami: *Na tretej prekážke mal kolíziu.* Je možné slovo *kolízia* použiť aj vtedy, ak ide o nešťastnú náhodu s následkami (azda) podobnými, ako by bola zavinila skutočná zrážka či skríženie?"

V Slovníku slovenského jazyka sa na ilustráciu používania slova *kolízia* uvádzajú iba príklady s abstraktnými podstatnými menami: *kolízia vášne s povinnosťou, kolízia citu s rozumom, kolízia práv, kolízia rozličných záujmov.*

V súčasnej jazykovej praxi sú však celkom bežné spojenia *kolízia dvoch vozidiel, kolízia chodca s automobilom* (s týmito spojeniami sa často stretávame najmä v informáciách o dopravných nehodách), kde sa slovo *kolízia* používa vo význame „zrážka". Ak teda vychádzame z bežného používania slova *kolízia* a jeho základného významu „nezhoda, kríženie, rozpor, stretnutie, zrážka", ako sa uvádza v lexikografických príručkách (Slovník slovenského jazyka, Slovník cudzích slov atď.), potom pod kolíziu môžeme zaradiť aj prípad, ktorý uvádza náš čitateľ. Veď ak sa pretekár potkne o prekážku, resp. ak ju zhodí a prípadne aj sám pritom spadne, vlastne sa s ňou zrazí, má teda kolíziu s prekážkou. Slovo *kolízia* možno použiť aj vtedy, keď sa bežec potkne o obrubník atletickej dráhy a spadne, resp. všade tam, kde sa má vyjadriť, že zapríčinením nejakých vonkajších okolností, ktoré skrížili cestu, pohyb ap., vinou nejakej väčšej či menšej prekážky nemožno bezprostredne pokračovať v pohybe, v začatej činnosti atď. Pritom prekážkou nemusí byť iba pohybujúci sa objekt, ale aj stojaci, pevný objekt. Z používania slova *kolízia* v športovej publicistike sa ukazuje i to, že sa slovo *kolízia* v istých prípadoch stáva aj akýmsi nadradeným pojmom, pri ktorom sa už neuvádza objekt, ktorý znemožnil, príp. dočasne zastavil ďalší pohyb druhého objektu. V spojení *mať kolíziu* sa už nevyjadrujú všetky postihnuté objekty, ale iba jeden z nich, ktorý je v danom prípade relevantný.

Na záver: Používanie slova *kolízia* v spojení *mať kolíziu* v športovej publicistike v prípadoch, keď sa chce vyjadriť, že pretekár (prípadne aj vozidlo atď.) sa zrazil s nejakým objektom, narazil do nejakého objektu ap., nadväzuje na základný význam slova *kolízia* (kríženie, stretnutie, zrážka) a z jazykovej stránky nemožno mať proti tomu nijaké námietky. Takéto používanie slova *kolízia* svedčí aj o dynamických procesoch v slovnej zásobe slovenčiny.

Matej Považaj

NAPÍSALI STE NÁM

Kultúra hovoreného slova

Keď som sa pred pár rokmi stal predplatiteľom Kultúry slova, bol som presvedčený, že sa budete pravidelne venovať aj kultúre hovoreného slova, ktoré si Vašu pozornosť nielen zasluhuje, ale predovšetkým ju veľmi potrebuje už takmer dve desaťročia.

Trochu Vám zazlievam, že v oblasti jazykovej kultúry a výchovy ste neurobili dosť napr. v tom, že nepriamo umožňujete učiteľkám ... priam „nasávať" denne nesprávnu výslovnosť z rozhlasových alebo televíznych prijímačov, takže deti vychované s naozajstným citom pre slovenčinu často márne na vyučovaní s nimi „bojujú" a veľmi rýchlo sa vzdávajú.

Zazlievam Vám, že na stránkach Kultúry slova už veľmi dávno nevenujete prakticky nijaký priestor kultúre hovoreného slova. Nezaoberáte sa tu kriti-

kou nekultúrneho jazykového prejavu rôznych spevákov, hercov a „umelcov slova" (nehovoriac o niektorých režiséroch, ktorí kultúru prejavu hercov ignorujú, o mnohých redaktoroch a neviditeľných tvorcoch dabingu; ide mi osobitne o inscenácie a filmy pre deti a mládež). Bez povšimnutia zostávajú aj kazy vznikajúce pri prednese v televíznych „chvíľkach poézie", kde by sa už vonkoncom nemali vyskytnúť!

Ako najboľavejšie miesto všeobecne popri rôznych výslovnostných nedostatkoch a kazoch vidím častú neschopnosť alebo „módnu" neochotu vyslovovať slovenské mäkké li a le. Schválne neuvádzam žiadne konkrétne príklady; každému, kto má o vec vážny záujem, postačí započúvať sa do niekoľkých televíznych relácií. Veru neviem, koho budú v budúcnosti volať na zodpovednosť za súčasný stav v tejto oblasti. Poznám veľa ľudí, ktorí už mnoho rokov klasifikujú situáciu tvrdým termínom „sabotáž" hovorenej slovenčiny, najmä pokiaľ ide o mäkké ľ.

Samotnú skutočnosť, že už existuje Príručný slovník slovenskej výslovnosti, nepokladám za dostatočnú.

Igor Adamovič, Bratislava

Poznámka redakcie:

Uviedli sme niekoľko myšlienok z listu Ing. I. Adamoviča z Bratislavy, ktoré svedčia o tom, že problémy jazykovej kultúry nie sú používateľom spisovnej slovenčiny ľahostajné. S niektorými názormi pisateľa listu možno aj polemizovať (napr. s názorom, že jazykovedci čosi nepriamo umožňujú prostredníctvom rozhlasu), možno aj uviesť konkrétne príklady, čo doteraz urobila redakcia, ale aj slovenskí jazykovedci vôbec v oblasti zvyšovania úrovne hovoreného slova. No to nie je náš cieľ. Skôr chceme dosiahnuť, aby sa nad načrtnutými problémami zamysleli tí, ktorí sa môžu pričiniť o zvýšenie úrovne hovoreného slova vo svojom okolí, na svojom pracovisku, ale najmä tí, čo svojím postavením, pracovným zaradením a profesionálnou orientáciou na prácu so slovom na úroveň hovoreného slova najviac vplývajú. Pravdaže, aj redakcia vyvodí z listu isté závery pre svoju prácu a bude venovať problémom hovoreného slova ešte väčší priestor.

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník *18,* 1984, č. 2. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, DrSc. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Parákova. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED raBtislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 817 59 Bratislava. Vytlačili TSNP Martin, závod Ružomberok v marci 1984. Registr. zn. F-7500.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGENR, D-8000 München 34,, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries distributions rights are held by JOHN BENJAMINS. B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam, Holland.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1984

Cena Kčs 3,—

KUL
TÚRA
SLOVA